

Абдулла Орипов

Соҳибқирон

СОҲИБҚИРОН

I САҲНА

Томоша бошланиши олдидан Амир Темур
ҳақидаги шеър ўқиб турилади.

Ҳар қанча фахр этсанг арзийди, ўзбек,
Балқибсан бир зотнинг юксак шонида.
Темурбек юлдузи Олтин қозикдек
Чарақлар буюклар қаҳқашонида.

Во ажаб, ёлғиз бир Занжир саройнинг
Ўчини Ўрдадан ола билган зот.
Турон деб аталмиш каттакон жойнинг
Бағрига шунча йил сиғмабди, наҳот?!

Жаҳонни мўғуллар истилосидан
Қутқариб қололган барлосий ботир —
Қочолмай тақдирнинг тақозосидан
Фотиҳ деб ном олмиш ўзи ҳам охир.

Энг улуғ бинолар мужассам бўлмиш
Оламда тенги йўқ Самарқанд-ку бор:
Темурбек жанг-жадал шавқига тўлмиш,
Қўлида шамширу тагида тулпор.

Ҳукми олий билан этмиш намоён
“Куч бу — адолатда”, деган сўзларин.
Қон тўкмиш Жаҳонгир гоҳо беомон
Ёвлари тикмасдан қонли кўзларин.

Отани боладан тирик айириб,
Тожу тахт талоши қизиркан борҳо.
Султон не зотларнинг қўлин қайириб,
Муҳташам салтанат айламиш барпо.

Аллоҳим бахш этмиш шунчалар шукуҳ,
Комилу етукдир шажара, зоти.
Бир ён Бибихоним, бир ёнда Шохрух,

Бир ёнда Улуғбек — синмас қаноти.
Не бахтим, туққан юрт бўлганда озод,
Муборак Ватанга қайтиб келмишсиз.
Қулоқ тутгайми, деб ноаҳил авлод,
Ташаккур, бизларни кўзга илмишсиз.

Ҳамон ер юзида шайтон туғени,
Тилларда дуо-ю дилларда зарда.
Кўриб бу ноқису нотинч дунёни
Қайта босардингиз балки, саркарда.

Саъйи ниятларда руҳингиз сардор,
Ёвузлик чекингай, ўчгай ёмонлик.
Дастингиз шамширга бормасин зинҳор,
Ҳазрат, барчамизга тиланг омонлик!

Парда очилади. Самарқанд. Темур саройи.
Соҳибқирон соч олдираётган бир манзара.

Сартарош

Сартарошнинг касби-кори ҳаммага маълум:
Соч-соқолни қиртишлайман. Тамом-вассалом!
Бироқ тангри ҳўб иноят айламиш менга,
Темурдайин буюк Амир менинг мижозим.
Олампаҳо, неча йилки, маҳрамингизман,
Хизмат қилиб келмоқдаман даргоҳингизда.
Ҳатто ҳазил-ҳузулни ҳам илтифот айлаб
Қулингиздан аямайсиз.

Темур

Қул кўп, сен — ёлғиз!

Сартарош

Соҳибқирон, бошингизни сал қуйи эгинг,
Устараининг тиғи ўткир, дами кўп тезкор.

Темур

Сартарошга бош эгар, ҳа, жаҳонгирлар ҳам,
Бошқаларга эгилишдан асрасин худо!
Бироқ сенга оддийгина бир гапни айтай:

Соҳибининг хоҳишига бўйсунди тиф.
Зарур бўлса кесгайдир у ёмон ярани,
Жаҳолатда узар лекин тилла бошни ҳам.
Марҳаматинг учун эса ташаккур сенга.
Ҳар қандайин бандага ҳам керакдир сирдош,
Сенга кўнгил очсам бўлар...

Сартарош

Қуллук, Ҳазратим!

Темур

Гап юармиш, гўё Темур табассум қилмас,
Гўё менга хурсандчилик, шодлик бегона.
Ҳар қадамда билинтирмай оғу сочгувчи
Мансабпараст, ғаюр, баттол, ўғри, фирибгар,
Хушомадгўй кимсаларни маҳрам санайми?
Ё уларга ялтоқланиб,
Табассум айлаб,
Кўнгуллари овлаш учун муқом қилайми?
Мен уларнинг юрагида не кечишини
Ойинага боққан каби кўриб тураман.
Одамларнинг баднафс,
Юҳо оғизларига
Тизгин солиб,
Қамчин билан титратмоқ даркор.
Шу йўсунда ром этурлар ҳайвонларни ҳам.
Одамзодни бир дақиқа бежилов қўйсанг
Ғажиб ташлар, еб битирар бир-бирларини.
Қўни-қўшни улусларнинг ҳукмдорлари
Шамширимдан қўрқадилар, шонимдан эмас.
Сартарошсан, мана сенга бошимни эгдим.
Бироқ мени афв этгайсан,
Тиз буколмайман...

Сартарош

Оёғингиз шикаст топган муҳорабада,
Шу боисдан афв этади сизни қулингиз.

Темур

Бекор узоқ кечмишимни солдинг ёдимга,

Мен онамдан шамшир билан туғилмагандим.
Кеш шахрининг сарҳадида,
Воҳа бағрида
Хўжа Илғор деган жой бор.

Сартарош

Олам билади!

Темур

Кўкка боқиб,
Адирларда яйрардим шодон,
Баҳор чоғи сел тошқини, турфа чечаклар
Хўб ғаройиб туйғуларни
Туҳфа этарди.
Юлдузларга боқиб гоҳо байтлар битардим.
Шоир аҳли ғазалларин қоғозга ёзса,
Мен шеъримни ўчмас қилиб шамширға ўйдим.
У битикнинг мазмуни шул:
“Куч — адолатда!”
Ёш бошимдан қисмат менга қилич тутқазди.
Чингизийлар мўр-малахдай босган бир пайтда,
Неча-неча шер юракли барлос йигитлар
Ёвларига ем бўлганда боши бирикмай,
Тоғу тошда санғиб юрган эркесварларни
Ўз теграмга тўпладим
Ялов кўтардим.
Довонларда маскан қурдим,
Кездим чўлларда.
Ҳисор тоғин беткайида,
Йироқ-йироқдан
Ўпқон каби ғор кўринар,
Кўзинг тушганми?

Сартарош

У — Сизнинг ғор!

Темур

У жойда мен жон сақлаганман,
Тулпоримнинг тезаклари тўзмаган ҳамон.

Ёғий мени йўлтўсар деб англатди элга,
Пистирмалар қўйишарди йўлимга доим.
Парвардигор марҳамати ғолиб келдию
Қара, омон ўлтирибмиз икков, тигдошлар.
Ишинг битди, жўна энди, Сенга ташаккур!
Эшикбон кирсин.

Сартарош чиқади.

Эшикбон

Олампаноҳ,
Хутталондан ҳоким Кайхисрав
Бир бандини келтирмишдир.

Темур

Банди ким у?

Эшикбон

Амир Хусайн!

Темур

Амир Хусайн?
Олиб киришсин!
Ҳозир бўлсин Шайхулисом, амирларим ҳам
Ва албатта пири комил Саид Барака.

Эшикбон чиқади.

Бошланган ҳар ҳикоятнинг охири бўлгай,
Можарони бошлаган ким?
Мен-ми, Хусайн?
Парвардигор барчасидан воқиф ва огоҳ.
Қайин оға ҳисобланар менга бу амир.
Заифамиз Улжой Туркон унинг синглиси.
Бироқ ерга тўкилар пайт қурт тушган мева
Уни асраб қололмагай соғлом илдиз ҳам.

Амир Хусайнни аҳли девон қуршовида олиб кирадилар.

Қўл-оёғин ечинг буни!

Марҳабо, амир!
Кишан сендан халос бўлсин.

А м и р Ҳ у с а й н

Тақдирга лаънат!
Тириклайин сен Иблисга рўбарў қилди.

Т е м у р

(Мир Саид Баракага)

Эшитдингиз, муҳтарам пир Саид Барака,
Сиз бу билан Балх шаҳрида суҳбатдош бўлиб
Яшагансиз,
Синагансиз.
Тақдир дейди у.
Ахир мен ҳам тобемасми ўша тақдирга?

(Амир Ҳусайнга)

Умрингда ҳеч китоб кўрмай улғайган эдинг,
Шу сабабдан гапларингда мантиқ йўқ, амир.

М и р С а и д Б а р а к а

Одамзодни яратибди Аллоҳ серкарам.
Тақдирин ҳам белгиламиш.
Бироқ айни пайт
Одамзодни озод қўймиш синамоқ учун,
Бу синовдан ўтолмагай Амир Ҳусайн.

А м и р Ҳ у с а й н

Пирим, Сизга не қилибмен?
Гуноҳим недур?

М и р С а и д Б а р а к а

Гуноҳингдан биттасини айтайин, амир,
Балх шаҳрида сарой қурдинг кайф-сафо учун.
Масжидларнинг маблағларин сарф этдинг унга.
Яна йиғлаб тақдир дейсан...

Т е м у р

Умр чопагон!
Бизлар минган бедовлардан кўра учқур у.
Ё Ҳусайн!
Эслайсан-а, бирга ўсгандик.
Сен Қозоғон набираси!
Мен — барлосзода!

А м и р Ҳ у с а й н

Бир қиблага баб-баробар юзни бурсак ҳам,
Сен ўзга бир хонадондан,
Мен — Чингизийман!

Т е м у р

Хотирангдан чиқмагандир у ўсмир йиллар,
Иккимизни қўйишганди бир пайт пойгага.
Мендан ортда қолиб кетдинг, бироқ паст тушмай
Ўшанда ҳам деган эдинг:
“Мен — Чингизийман!”
Одамларнинг шажараси дарёлар каби
Бир-бирига қўшилмоғи шубҳасиз, бор гап.
Сенинг бобонг Чингиз эмас,
Аслида Ҳасад!
Ҳасад!
Ҳасад!
Билиб қўйгин, Амир Ҳусайн.
Оёқ-қўлинг боғлаб келган ўша ҳасаддир.
Мен буюк бир салтанатни тузмоқдаману
Биринг у ён,
Биринг бу ён тортасан, аттанг.
Ўртамизга қўйиб ҳатто Каломуллони
Неча марта қасам ичдинг,
Эсла, Ҳусайн!
Охирги пайт сени боғлаб келтирай десам
Қочиб қолдинг.

А м и р Ҳ у с а й н

Омад мендан юзин ўгирди.
Йўқса сенинг тожу тахтинг бўларди менда!

Мадрасага бекингандим, аблах Кайхисрав
Таниб қолмиш эгнимдаги зарбоф тўнимдан.

Темур

Кайхисравнинг отасини сен ўлдиргандинг,
Ўша хун деб сени тутиб келтирмишдир у.
Омадсизлик эмасдир бу — қилмиш-қидирмиш.
Мени эса расман ҳолда Балх қурултойи
Мамлакатнинг амири деб сайлаб қўйибди.
Энди сенинг кимлигингни айтай, Хусайн,
Лашкарини сийламаган сен — хасис амир!
Сирдарёнинг бўйларида Жетегга қарши
Иккаламиз чиққан эдик ўша машғум кун.
Осмон гўё тешилдию жами булутлар
Сувларини тўккан эди жанг майдонига.
Уст-боши ҳўл, ҳолдан тойган сенинг лашкаринг
Очу наҳор бўлгани-чун ортга чекинди.
Лой жангида сен сабабли ночор қолганман.
Ўн минг аскар нобуд бўлди, афсус, ўшанда.

Амир Хусайн

Темур, менга тўнкама у мағлубиятни,
Фирибингни кўрсат эди, саркарда бўлсанг!

Темур

Кўрмагансан фирибимнинг мингдан бирин сен.
Атрофимни занжир каби ўраб турса ҳам
Жетеларни тумтарақай қувдим Ватандан.
Бир жанг чоғи муҳтарам пир Саид Барака
Эгилдию ердан сиқим тупроқни олиб,
“Ёғий қочди!” — дея нидо қилганларича
Ёв томонга сочди уни,
Ёв-чи, ҳа, қочди!
Бу ҳам фириб, шундоқмасми?

Мир Саид Барака

Аввал худодан!
Гар музаффар қилар бўлса, мададин бергай.

Ш а й х у л и с л о м

Қиблагоҳнинг унвонлари Соҳибқирондир.
Аллоҳимнинг карами-ла саккиз юз йилда
Юлдузларнинг ҳолатлари айрича бўлгай.
Жадий буржи кўрингайдир кийик шаклида.
Ўша йили туғилгайдир бир Соҳибқирон.
Энг аввали шоҳ Искандар, ундан сўнг эса
Туғилмишдир Расул Акрам —
Пайғамбаримиз.
Учинчиси ҳазрат Темур —
Соҳибқирондир.
Авлиёлар аллақачон башорат қилиб
Айтмишларким, Соҳибқирон дунёни олгай.
Саккиз юз йил салтанати тургай барқарор.
Жаҳонгирга абадиян худо ёр бўлгай.
Илоҳи омин!

*(Қолганлар ҳам “Омин,” “Омин” дея юзларига фотиҳа
тортадилар.)*

К а й х и с р а в

Аълоҳазрат, изн беринг бир сўз демоққа.

Т е м у р

Сенинг отанг Бадахшоннинг ҳоқими эди,
Юрт талашиб ўлдирганди уни Ҳусайн.
Ҳа, Кайхисрав, тушунаман аҳволингни мен.

К а й х и с р а в

Урушларда қон тўкилгай, мен ҳам англайман,
Падаримни ўлдирган-ку шу номард, аммо
Неча бора қасам ичди Сизни ҳам алдаб.
Камонининг садоғидан мана бу ўқни
Топиб олдим.
Аълоҳазрат, ёзуви ҳам бор.
Ўқиб кўринг!

(Кайхисрав камон ўқини Темурга узатади.)

Темур

(ёзувни овоз чиқариб ўқийди)

“Бу — Темур учун”.

Худди шундоқ шаклдаги пайконлар билан
Сижистонда ёғий мени яралаганди.
Бир оёғим ҳам бир қўлим ҳануз ногирон.
Ажаб ҳолким, ўшанда сен малҳам қўйгандинг,
Эслайсанми ўша кунни,
Амир Ҳусайн?

Амир Ҳусайн

Ушбу ўқим юрагингга аталган аммо.

Темур

Заҳарлидир?

Амир Ҳусайн

Ҳа, албатта! Тегса билардинг.

Темур

Қай бир фозил айтган экан: Туз айниса гар
Уни нима тузатар деб.
Ўҳ, аблаҳ, олчоқ!

Барлос баҳодир

Аълоҳазрат, рухсат беринг, бу газанданинг
Пайкониини ўз кўксига жойлаб қўяйлик.

Орқа эшикдан Улжой Туркон югуриб чиқади.

Улжой Туркон

Олампаноҳ,
Олампаноҳ,
Бир зум сабр этинг.

Темур

Улжой!

Амир Ҳусайн

Улжой?!

Те м у р

Сен қаёқдан пайдо бўлдинг?

У л ж о й Т у р к о н

Хосхонада мен,
Бош ювмоққа сув тайёрлаб одатдагидек,
Сартарошнинг кетишини пойлаб тургандим.
Ва дафъатан бу даҳшатли суҳбат ғовури
Қулоғимга чалиндию кетолмай қолдим.
Афв этгайсиз чўрингизни.

Те м у р

Сен чўри эмас,
Амир Темур завжаси сен, маликадурсан.

Амир Ҳусайн

Сен — Қозоғон набираси,
Ҳусайнга сингил.

У л ж о й Т у р к о н

Мен икки ўт орасида жизғанақ бўлган,
Иккисин ҳам аяйдурган Улжой Турконман.

Те м у р

Улжой, менинг гапларимга қулоқ тут андақ,
Сени гўё ғубори йўқ сахро гулидай
Ўз бағрига босгувчини тушунгил дейман.
Шафқат билмас ҳукмдор деб ўйлама мени.
Унутмаки, ҳар қандай кас феълидан топгай.
Мен акангнинг қилмишларин афв эта-эта,
Оқибатда ботгандурман гуноҳга балки.
Афсус, аканг шу қадарли очофат, юҳо,
Ўнгай келса, аямаган ҳатто сени ҳам.

Амир Ҳусайн

Худодан кўрқ,
Амир Темур, исботингни айт!

Т е м у р

Неча муддат иккаламиз ит-мушук бўлиб
Учрашмайин,
Аразлашиб юрган кезларда
Маккор мўғул Самарқандни қайта босганди.
Подшоҳи йўқ мамлакатнинг аҳволи маълум:
Шундай пайтда бош кўтариб чиқди бир гуруҳ.

А м и р Ҳ у с а й н

Сарбадорлар!

Т е м у р

Сарбадорлар, ҳа, сарбадорлар!
Мардонавор қўриқлади улар шаҳарни,
Улоқтириб ташладилар мўғул қўшинин.
Сен билан мен тайёр ошга баковул бўлиб
Салтанатни тортиб олдик сарбадорлардан.
Сен ўзингни амир дединг, мени-чи, вазир.
Сарбадорнинг битта айби — укувсизлиги.
Умрида ҳеч тожу тахтни кўрмаган косиб,
Учта-тўртта муллавачча не иш қиларди?
Пала-партиш фармонларни чиқариб улар
Боёнларни ўзларидан тезда бездирди.
Шул сабабли омадимиз чопди бизларнинг,
Биз уларни дорга тортдик — номига лойиқ.

А м и р Ҳ у с а й н

Мен билардим, мойил эдинг сарбадорларга,
Дордан олиб қолган эдинг улардан бирин,
Исми унинг Мавлонозода.

Т е м у р

Сен сабаб бўлиб
Самарқандда норозилик бошланиб кетди.
Бир оч бўри дафъатанда қўрага кириб,
Кўзи тўймай дуч келгани бўғизлагандек
Солиқ солдинг бева демай, бечора демай.
Солиқ йиғиш балосини менга топширдинг.
Беҳуда қон тўкканларинг бир карра бўлса
Элу юртни талаганинг ўн карра бўлди.

Мен бир неча сарбадорни сақлаб қололдим.
Ватан учун жонин тиккан фидойиларнинг
Қисматига ачингандим, тахтига эмас.
Қиш фаслида очилган бир чечакдай улар:
Ўз-ўзидан ҳалокатга маҳкум эдилар.
Бироқ сенинг очиқ гўрдек юҳо оғзингни
Ўша пайтда ёполмасдан армонда қолдим.
Элга солган солиғингнинг катта қисмини
Улжой билан иккаламиз қоплаган эдик.
Ўз синглингга ўзинг ҳадя қилган зираклар
Ўз қўлингга қайтиб борса, олдинг, ноинсоф.

У л ж о й Т у р к о н

Наҳот, ака?!

А м и р Ҳ у с а й н

Зирагингни танимаганман.
Ўтган ўтди.
Темур энди валдирайверар.
Ҳар доимо ҳақ бўлади музаффар одам.

Т е м у р

Темур билан гаплашганда бу ҳикматинг пуч,
Унутмагил, музаффарман ҳақлигим учун.
Улуғ бир зот яшаб ўтган бизнинг заминда.
Туркистонлик авлиё у
Аҳмад Яссавий.
Тингла унинг бир ҳикматин,
Ғоят ибратли.
“Нафсим мени йўлдан уриб хор айлади.
Термилтириб халойиққа зор айлади”.
Айнан сенга мўлжалланган бир жуфт ўқдир бу.

У л ж о й Т у р к о н

Афсуски, мен хабардорман бунинг баридан,
Неча йилдир орангизда қора хусумат.
Ака, Сизнинг жонингизни Улуғ Амирдан
Қанча марта сўраб олдим йиғлаб, ёлбориб.

Амир Ҳусайн

Агар менинг синглим бўлсанг, ёлборма, Улжой.
Ахир мен ҳам жангчиман-ку, мен ҳам баҳодир.
Яхшиси, сен кўшқинга кет, оромгоҳингга,
Кечир мени, азиз синглим!

Улжой Туркон

О, Олампаноҳ,
Ҳадя қилинг менга ўша камон ўқини,
У даҳшатли бир тарихдан хотира бўлгай.

Темур

Модомики, хосхонада бизни тинглабсан,
Хабардорсан бу суҳбатнинг тафсилотидан.
Ма, ола қол,
Ёзувини ўқима фақат.

Улжой Туркон

(Камон ўқини олади. Чиқаётиб ўқийди).

“Бу — Темур учун”.
Йўқ, бу — мен учун.

Улжой Туркон чиқади.

Темур

Мен ҳамиша шуқр айтдим парвардигорга,
Қодир Аллоҳ ойдин қилди йўлимни доим.
Забт айласам қай бир замин,
Қай мамлакатни
Худойимнинг хоҳишига таяндим мудом.
Ҳатто йироқ юлдузларнинг феъли қандоқ деб,
Тинглаганман қуръачию мунажжимларни.
Турфа дину эътиқодга ибодат қилган
Неча-неча қавмларни ҳукмимга олдим.
Муҳаммаднинг яловини кўтардим баланд.
Бироқ ўзинг бирга ўсган,

Бирга от сурган,
Бир масжидга some бўлган зотдан айрилмоқ —
Бу ғоятда маъюс қилиб қўяр одамни.
Сиз не дейсиз,
Муҳтарам пир Саид Барака?

Мир Саид Барака

Мусулмоннинг қонин тўкмоқ жоиз бўлмағай.
Аммо-лекин дини Ислои байроғин тутган
Йўлбошчига панд бермоқлик гуноҳи азим.
Тавба қилсин,
Тавба қилсин, Амир Ҳусайн.
Зеро, шундоқ лутф этмишлар пайғамбаримиз:
Эртаю кеч очик эрур тавба эшиги.

Темур

Шайхулислои жаноблари, фикрингиз недур?

Шайхулислои

Муборак бир калимани келтириб ўтай,
У — “Қуръони карим”дандур!

Темур

Вужудим қулоқ!

Шайхулислои

“Яфъалуллоҳу мояшау ва яахкуму мо йўрид”,
Яъни, Аллоҳ ниманики хоҳласа агар
Иродаси билан шуни ҳукм қилгайдир.

Темур

Иншооллоҳ, яратганнинг ўзи билгайдир.
Эй, Сиз менинг амирларим, баҳодирларим.
Қадамидан ўт чақнаган лашкарбошилар.
Аллоҳ Сизнинг дилингизга не туйғу солмиш?
Мунтазирман жавобингга, Барлос баҳодир.

Барлос баҳодир

Мунтазирмиз амрингизга, о, Соҳибқирон,
Сиз амр этинг — кемиргаймиз Кўҳи Қофни ҳам,
Сиз амр этинг — симиргаймиз Баҳру уммонни.
Куч олгаймиз шижоату ҳимматингиздан.
Сизга содиқ бўлурмиз деб қасам ичганмиз.
Улуғ Амир, худо шоҳид, жангчининг онти
Ҳар қандайин мартабадан турар баландроқ.
Сизнинг азиз жонингизга отилган ҳар ўқ
Энг аввало, келиб теккай бизнинг кўкракка.
Номард ёвни агарда Сиз кечирсангиз ҳам,
Биз мутлақо кечирмасмиз. Кетгаймиз тарқаб.

Канизак жон ҳолатда югуриб киради.

Канизак

Аълоҳазрат,
Аълоҳазрат,
Мудҳиш бир хабар,
Бу хабарни сизга келиб айтгандан кўра
Қани эди шу заҳоти кесилса тилим.

Темур

Қандай хабар? Довдирамай гапир, Канизак!

Канизак

Хонасида жонсиз ётар малика Улжой,
У ўзини ҳалок этмиш, манов ўқ билан.

(Канизак қонли камон ўқини Темурга узатади.)

Темур

Эвоҳ!

Амир Ҳусайн

Ҳайҳот!

Темур

Амир Ҳусайн, орамизни боғлаган занжир
Метин тоғлар силсиласи қадар бўлса ҳам,
Шу дақиқа пароканда бўлди, узилди.

(Кайхисравга)

Ҳусайнни топширдим мен, Кайхисрав, сенга!

Амир Ҳусайнни олиб чиқиб кетадилар.

Мана бугун барҳам топди иккита умр,
Иккиси ҳам бир онадан туғилган эди.
Бири сингил, бири ака — изма-из кетди.
Бировининг меҳри қанча бепоён бўлса
Иккинчисин ғарази ҳам шунча мўл эди.
Хўш, уларнинг ҳалокати мен туфайлими?
Агар ҳаёт пардасини кўтариб боқсанг
Орасида икки ҳолат кўрингай рўй-рост:
Бири Раҳмон қиёфаси,
Униси — шайтон.
Ҳусайн-ку, манманликнинг қурбони бўлиб,
Қилмишидан топди.
Аммо Улжой Туркон-чи?
Унинг айби нима эди?
Наҳотки иблис
Оч бўридек бир қўзини албатта егай.
Бу ғалати жараёнда адолат борми?
Яйраб юрар нега шайтон қорандалари?
Нега қўлдир найрангбозу каззоб кимсалар?
Нега босган ер юзини бунча кўп иллат?
Мен заминни тозалашим керак улардан.
Ажал мудом бекинмачоқ ўйнар биз билан
Мен ўлимдан қўрқаманми?
Кўп чигал савол...

Бироқ аниқ фаҳм этаман,
Ҳаёт бор жойда
Ўлим отлиқ сурбет учун асло ўрин йўқ.
Шайхулислом, айтиб қўяй Сизга бир гапни:

Аъёнларга етказингиз, машваратларда,
Йиғинларда,
Базмларда,
Токи мен борман,
Мақтанмасин бирор кимса қон тўкканман деб.
Юрагимдан Раҳмон меҳри кетмасин зинҳор,
Парвардигор иродамини суст қилмаса, бас.
Шайхулислом, тиловат қилинг.

Шайхулислом

(Тиловат ўқиладиганда, парда аста-секин ёпилади.)

“...Иййака наъбуду ва иййака настаъин.
Иҳдинас-сиротал мустақим. Сиротал
Лазина анъамта алайҳим ғойрил маъғзуби
Алайҳим ва лаззолина...”

(“Мазмуни: “...Фақат сенга ибодат қиламиз ва сендан
ёрдам сўраймиз. Бизни тўғри йўлга бошлагин. Ҳазабга
дучор бўлганларнинг, адашганларнинг йўлига эмас...”)

Парда

II САҲНА

Амир Темур тахтда. Тахт атрофида ярим ой шаклидаги
ҳолатда шахзодалар, набиралар... Чап тарафда руҳонийлар,
ҳакамлар, олимлар, аъёнлар. Тахт қаршисида амирлар, вилоят
ҳокимлари. Тахт орқасининг ўнг тарафида баҳодир ҳарбийлар.
Чап тарафда енгил қўшин қўмондонлари. Чодирга киравериш-
да Олий Кенгаш қўриқчилари. Ўнг ва чапда — арзгўйлар.

Темур

Бирор мушкул муаммони ҳал этар бўлсак,
Кенгаш қилдик аҳли дину вазирлар билан.
Кенгаш қилдик баҳодирлар, амирлар билан.
Икки дарё орасидан нари ёқдаги
Бизга тобе мамлакатлар тўрт улус бўлди.

Бироқ фармон ягонадир,
Салтанат битта.
Ҳар қандайин давлатни ҳам бошқармоқ учун
Энг аввало йўриқ керак,
Қоида даркор.
Чингиз буни Ясо деган,
Биз Тузук дедик.
Тажрибадан бунёд бўлган хулосаларни
Тузукотда биз пешма-пеш баён қилгаймиз.
Савол чиқса токи жавоб ҳар хил бўлмагай.

Б и р и н ч и а м и р

Аълоҳазрат, не бахтки бу, Сиздек Амирнинг —
Саркарданинг ўғитидан баҳраманд бўлсак.
Теграмизда тариқ каби сочилиб ётган,
Эртаю кеч бир-бирин еб,
Жиққамушт бўлган
Элатларнинг бошин қўшиб давлат туздингиз.
Бундай давлат кўрилмаган тарихда, зеро
Унинг асос таянчлари недур, ҳазратим?

Т е м у р

Давлат асло таваккалнинг меваси эмас,
У раийят,
Яъни халқнинг ғуж иродаси.
Унинг асос таянчидир ушбу уч жиҳат,
Ягона шоҳ,
Мўл хазина,
Енгилмас лашкар.
Сиз аскардан аямангиз молу дунёни,
Суюрғамиш беринг унга,
Унвонлар беринг.
Хасисларнинг қисматларин яхши биламиз.
Хазинани эса фақат раийят қоплар!

И к к и н ч и а м и р

Олампаноҳ, ер юзида шоҳлар ҳам бисёр,
Одамзодни улар қай тарз идора этгай?

Т е м у р

Сиз фалакка назар солинг,
Юлдузлар аро
Бизнинг учун энг ёрқини, шубҳасиз, қуёш.
Назар солинг, ер юзида даррандаларга,
Энг улуғи, мукаммали албатта арслон.
Турли-туман одамларни бошқариш эса
Подшоларга буюрилган.
Аллоҳ ҳукми шу.
Сурув битта бўлса агар, чўпонлар сони
Қисқаргайдир!
Бир сурувга бир чўпон басдир!
Агарда биз забт айласак етти иқлимни.
Унга энди бошқа шоҳнинг даъвоси ғалат.
Бизни баъзан айблайдилар боши бузуқлар
Зўравонлик ва ноўрин шафқатсизликда.
Фарзандларим, бир гапимни асло унутманг:
Тинчлик билан ҳал бўлса гар бирор муаммо
Ҳеч кимсага ўзингизча қуrol кўтарманг.
Бирорта шоҳ ўз элига ўтказса зулм
Адолатнинг қиличини баланд кўтариб,
Янчинг уни!
Аллоҳ ўзи мададкор бўлгай!
Урушларни даф этишнинг йўли эса бу:
Қонунларга ҳар ким сўзсиз риоя қилгай.
Ҳамма учун баб-баробар бўлсин Адолат!
Менинг улуғ ва бепоён мамлакатимда
Қароқчию йўлтўсарнинг дасти қирқилган.
Гар ўғирлик содир бўлса бирор ўлкада
Биз дедикки, жавоб берсин юртнинг ҳоқими.
Ё тинчитсин,
Ё тўласин ўз ҳамёнидан.
Магар бирор вилоятга нозир бўлсангиз
Энг аввало,
Пешволарга ҳурмат кўргазинг,
Дарахт экинг,
Гул ўтказинг,
Иморат қуринг!
Кимки обод қилай деса ташландиқ ерни
Уч йил уни солиқлардан озод қилдик биз.

Дини Ислом этиқоди байроқ биз учун,
Уни таҳқир этганларга дўзах яратинг.
Ҳар қандайин салтанатнинг обрўси эса
Тайин бўлгай илм бирлан,
Маърифат бирлан.
Машваратга мутакаллиф бўлган зотлардан
Асли шомлик ёш бир олим ибн Арабшоҳ
Гапимизни тасдиқ этса ажаб эмасдир!

Ибн Арабшоҳ

Олампаноҳ,
Ёш болалик чоғимда мени
Самарқандга асир қилиб олиб келганлар.
Илму урфон Маккасидир бу кун Самарқанд.
Етти иқлим меъморлари, муҳандислари
Сиз туфайлик жам бўлмишлар ушбу шаҳарда.
Аълоҳазрат,
Сизнинг улуғ марҳамат билан
Бунёд бўлган қасрлару сарой, масжидлар
Шарқу ғарбда ягонадир!
Тенги йўқ асло!
Маърифатга Сиздек ҳомий келмагани рост!

Темур

Кўп ташаккур, иқрор бўлиб айтган сўзингга,
Юрагингга бир армон бор лекин, Арабшоҳ.

Ибн Арабшоҳ

Ё, Аллоҳим! Дилимдагин қайдан билурсиз?

Темур

Уни кўзинг айтиб турар, зеро у кўзгу.

Ибн Арабшоҳ

Гоҳи-гоҳи ҳаёлимдан ўтар ёшлигим,
Саҳроларда сарсон бўлиб юрган кезларим.
Тушларимга кириб чиқар таҳқир, ҳўрликлар.
Ва ўзимни тутолмасдан, тақдирдан нолиб,
Кимларнидир қоралайман гоҳ беихтиёр.

Мен восвосга учраганман,
Лекин Олимман!

Темур

Олим одам восвос бўлса — бу ёмон иллат!
Иншооллоҳ, тузалгайсиз.
Умид қилурмиз,
Дард кўзимас рост тарихни ёзаётганда.

Ибн Арабшоҳ

Куллуқ, Ҳазрат!
Куллуқ, Ҳазрат!

Темур

Илму фан билан
Машғул бўлиш насиб этмас эҳтимол менга.
Салтанатнинг поёни йўқ,
Юмушлари мўл.
Лекин олий иморатлар барпо айламоқ,
Боғу роғлар бунёд этмоқ эзгу муроддир.
Самарқандим
Дунёдаги ягона шаҳрим.
Атрофдаги манзилларга Дамашқ, Бағдод деб
Ном берибмен.
Яхши ният ярим давлат-ку.
Ота юртим Кеш шаҳрида бир сарой қурдим.
У — Оқсарой!
Ниятимиз каби покиза.
Агар кимки шубҳа қилса шавкатимизга
Оқсаройни бориб кўрсин!
Ушбу гапимни
Пештоқига ёздирдим ҳам.
Замонлар ўтар,
Иморатим маҳобатин кўрган авлодлар
Бузган эмас, қурган десин Темур бобомиз!

Шайхулислом

Аълоҳазрат, умр кўринг дунё тургунча!

Ҳамма

Дунё тургунча! Дунё тургунча!

Ш а й х у л и с л о м

Иншооллоҳ, боқий бўлгай салтанатингиз!

Ҳ а м м а

Боқий бўлгай, боқий бўлгай салтанатингиз.
Илоҳи Омин!

Т е м у р

Инсон умри елдай ўтар.
Аммо ишлари,
Айтган сўзи, ажаб эмас, абадий қолса.
Туркистонда яшаб ўтган ҳазрати Султон
Хожа Аҳмад Яссавийни яхши билурсиз.
Ҳануз яшар ул ҳазратнинг насиҳатлари,
Ҳикматлари,
Битиклари,
Асл туркийча.
Бобомизнинг ул муборак гўрлари узра
Ғоят кўркам, ҳашаматли мақбара қурдик.
Кўп ғалати авлиёдир Аҳмад Яссавий.
Пайғамбарнинг ёшларига етганда ёши
Этак силкиб бу дунёнинг ташвишларига
Ер остига кириб кетмиш.
Буюк бир жумбоқ!
Ўқтин-ўқтин тушларимга кирар ул ҳазрат.
Бизлар эса ер устига масъулмиз кўпроқ.
Тунда гўзал мисраларни кашф этса шоир,
Биз-чи, ҳарбий ҳийлаларни ўйлаб топамиз.
Ўзимиздан олдин ўтган саркардаларнинг
Хатоларин таҳлил этиб,
Санъат ясаймиз.
Шундоқмасми, Барлос баҳодир?

Б а р л о с б а ҳ о д и р

Ҳарб илмининг пойдеворин қўйгансиз, ҳазрат,
Алал-абад бу истехком қўзғалмас сира.
Қўшинларнинг сафларига Сиз берган тартиб
Шоирларнинг мисрасидан кўра қўймароқ.
Сизнинг санъат туфайли биз, ўн бора ортиқ

Ёғийни ҳам тирқиратиб қувиб солганмиз.
Мардлик билан маҳоратдир зафар гарови,
Қора кучдан нима фойда,
Анқайиб турса.

Т е м у р

Бизни ғоят қизиқтирар, шаҳзодаларнинг
Ҳарб ишида билимлари қандоқ экани.
Шаҳзодалар Мироншоҳу Шохрух мирзолар
Гувоҳ бўлган бизнинг талай муҳорабага.
Улар бу кун улусларни бошқариб турар.
Аллоҳ ўзи раҳмат қилгур баҳодир ўғлим —
Жаҳонгирдан қолмиш ёдгор Пирмуҳаммад, Сен,
Айтиб бер-чи,
Фил жангида ёғийга қарши
Қандай ҳийла,
Қандай фириб қўлламоқ даркор!

М и р з о П и р м у ҳ а м м а д

Олампаноҳ, Сиз айтгандек, ҳайвонот зоти
Ўт-оловдан чўчир фақат.
Яқин келолмас.
Ер мойига пишиб олгач похол-сомонни
Туяларга кажавадек юкламоқ керак.
Уларга ўт қўйилганда, минг-минглаб туя
Жаҳаннамнинг оловидай ўрнидан кўчгай.
Филлар эса, ўкирганча орқага қочиб,
Оёқости қилиб ташлар ўз қўшинини.

Т е м у р

Магар туя иш бермаса чангалзорларда
Не қилгайсен, топармисан бунинг ҳам йўлин?
Ўнлаб режа бўлмоғи шарт саркардаларда.

У л у ғ б е к

Олампаноҳ,
Изн беринг, мен ҳам сўз айтсам,
Бундай улуғ имтиҳонда қатнашмоқ шараф.

Т е м у р

Набирамиз сен, Улуғбек,
Шоҳрухнинг ўғли,
Туғилгандинг жанг маҳали, Эронзаминда.
Йиллар ўтиб кетибди-я...
Ёдимда ҳамон
Таваллудинг шарафига рақибларимни
Афв этгандим, берган эдим элга омонлик.
Падаримнинг хотирасин муборак этиб
Мен исмингни Тарағай деб атаган эдим.
Тарағай деб чақиритдан ийманишдилар.
Улуғбек деб атадилар,
Улуғбек бўлдинг.
Сени тийрак дейишади.
Шоён бу хислат.
Хўш, не дейсан филга қарши жанг хусусида?

У л у ғ б е к

Олампаноҳ, Ҳиндистонни забт этганда Сиз
Учбурчакли темир тикан ясабтиргансиз.
Ҳар қандайин ҳолатда ҳам бундай тиканнинг
Битта учи тикка бўлиб тура беради.
Юзлаб, минглаб темир тикан сочилган жойдан
Фил ўтолмас, қанот боғлаб учмаса агар.

Т е м у р

Баракалла,
Қанот боғлаб учса фил агар,
Иккаламиз топажакмиз бунга ҳам чора.
Болаларим, унутмангки,
Давлат ишида
Ҳар қандайин юмушнинг ҳам ўз ўрни бордир.
Минглаб хуфя хизмат қилар бизга, масалан.
Аммо улар танишмагай бир-бирларини.
Хабарларни шошилмасдан тинглаб, ўрганиб
Барчасидан чиқаргаймиз зарур хулоса.
Юриш қилиш лозим бўлса йироқ элларга
Тадоригин кўрмоқ керак уч-тўрт йил аввал.

Сиз, чунончи, сарҳадларда яйлов тайёрланг.
Йилқиларни кўпайтиринг ўша жойларда.
Токи сизнинг ҳорғин отлар етиб борган пайт
Тулпор бўлиб, кишнаб турсин минглаб тойчоқлар.
Ёв қўшинин таҳликага солмоқлик учун
Тунда унинг атрофида гулханлар ёқинг.
Неча юзлаб милтиллаган чўғларни кўргач,
Ёғий сизнинг лашкарларни кўп деб ўйлагай.
Шабхун дея аталади тунги ҳужумлар.
Тўртта отнинг биқинига шох-шаббалардан
Оддийгина супургини боғлаб қўйсангиз —
Чунон тўзон кўтарилгай
Дейсиз қиёмат!
Ўрни келса тўрт суворий тўрт минг отлиқнинг
Ваҳимасин яратади қийқириқ билан.
Байроғингиз эгилмасин майдонда сира,
Жангда ёлғиз қолсангиз ҳам байроқ тик бўлсин.
Ҳужум қилиш арафаси “Аллоҳу акбар”, деб
Нидо айланг.
Парвардигор куч ато этгай.
“Сурун” деган наъра эса босқинга даъват.
Бизнинг оддий “Ур-ҳо-ур”дан ёв жуда кўрқар.
Энди жаҳон яхши билар қудратимизни,
Пинҳон жойи қолмагандир ҳийлаларнинг ҳам,
Бироқ Темур фирибларин адоғи йўқдир!
Энди рухсат,
Машваратнинг меҳмонларига.

Бир қисм иштирокчилар чиқиб кетадилар.

Шаҳзодалар, вазирлару амирлар қолсин.
Қани, айтинг, вазиримиз Муҳаммад Қовчин,
Не гаплар бор салтанатнинг сарҳадларида?

М у ҳ а м м а д Қ о в ч и н

Аълоҳазрат, салтанатда каттаю кичик
Дориломон,
Дуоингиз қилмоқ билан шод.
Хушхабарлар келиб турар шаҳзодалардан.
Ўлпон, тўлов — бари-бари назоратдадир.

Фақат Румо ҳукмдори Султон Боязид
Саркашлигин қўймаётир.

Т е м у р

Яна Боязид!
Ясавурий —
Самарқанднинг вилоятидан,
Хуталонда Кайхисраву Балҳда Ҳусайн,
Жалойирбек —
Қадим Ҳўжанд мулкин ҳокими
Бизга қарши бош кўтариб нима бўлишди?
Бир пайтлари Хоразмда Сўфий унвонли
Ҳусайн ва Юсуф деган ҳукмдорлар ҳам
Чиғатойи улусини эътироф этмай
Енгилгунча дабдурустан ўйин кўрсатди.
Оқибатда хароб бўлди, афсус, Хоразм.
Дини Ислом,
Шариатнинг манфаати деб
Ҳиндистоннинг пойтахтин ҳам фатҳ айлагандик.
Инчунин, бир Занжир Сарой ўчин олай деб
Тўхтамишнинг Ўрдасини чилпарчин қилдик.
Биз ҳам ёқиб юборганмиз Сарой Беркани.
Боязидга лекин атай тегмадик, валлоҳ,
Файридинлар устимиздан кулмасин дедик.
Икки тилдош,
Икки диндош битта турк қавми
Олишсалар,
Талашсалар номус эмасми?

Ш а й х у л и с л о м

Орз ростдур.

Т е м у р

Неча йилки, қочиб юрган таъқибимиздан
Султон Аҳмад Жалойир ва Қора Юсуфлар
Боязиднинг саройидан топмишлар паноҳ.
Бизнинг манфур душманларга ҳомий Боязид.

Барлос баҳодир

Аълоҳазрат,
Боязидни кечириб бўлмас.

Амирлар

Аълоҳазрат,
Сабрнинг ҳам бор чегараси.

Темур

Боязидга яна мактуб йўллаган эдик,
Яна имкон берган эдик ўйлаб кўришга.
Бироқ, ҳануз жавоб йўқдир.

Муҳаммад Қовчин

Балки Боязид
Тавба қилиб ўтиргандир, журъати сўниб.
Кўз олдига келар балки, минглаб калладан
Ясалажак миноралар, селдек оққан қон...

Темур

(ғазаб билан)

Нима дединг, ҳой вазирим Муҳаммад Қовчин?
Бизнинг жиҳод йўлидаги узган каллалар
Кўзларингга минорадек кўринмоқдами?
Ё адолат жабҳасида биз тўккан қонлар
Назарингда, сел мисоли кўпирмоқдами?
Балки дийдор кўришсангиз қиёмат чоғи
Султон билан биргаликда тавба қилгайсиз?
Бу гапингни Амир Темур вазири эмас,
Боязиднинг ўзи айтса жўяли эди.
Бундан буён қилар ишинг билиб ол, Қовчин,
Жанггоҳларда отбоқарнинг тўрвасин олиб
Сен узилган каллаларни йиғиб юргайсан.
Отбоқарни чорланг менга.

М у ҳ а м м а д Қ о в ч и н

Аълоҳазрат,
Аълоҳазрат!

Т е м у р

Мен Ҳазрат эмас,
Мен ҳам Темур деб аталмиш оддий бир банда.
Мумкин эди аллақачон ўлиб кетишим
Илон чақиб ё бўлмасам отдан йиқилиб.
Мен ўлмадим!
Мени мана кўриб турибсиз.
Боз устига фотиҳ дея ном олган Зотман.
Одам қавми ўз қисматин саҳроларида
Ташналикдан лаби қақраб тентираган чоғ,
Қултум сувдек керак бўлдим шекилли унга.
Чексиз чўлда Инсоният карвони тарқаб
Бир-бирларин тепиб,
Суриб ғужгон бўлган пайт,
Мен уларни ипга тиздим бир сарбон бўлиб.
Қўхна тарих олдидаги хизматим шулдир.
Сен кабилар бу карвондан адашган туя.

Отбоқарни олиб кирадилар. Темур Муҳаммад Қовчинга.

Отбоқарнинг жомакорин киясан, Қовчин,
Сенинг зарбоф тўнинг эса отбоқарники.

М у ҳ а м м а д Қ о в ч и н

Аълоҳазрат, Аълоҳазрат!

Т е м у р

Энди кетабер,
Иродасиз арбобларнинг жазоси шулдир.

(Эшикбонга)

Хабар йўқми?
Чопар йўқми Рум тарафлардан?

Э ш и к б о н

Олампаноҳ, кутиб турар иккита чопар.

Т е м у р

Кирсин улар!

Иккита чопар олдинма-кейин кирадилар.
Темур биринчи чопарга.

Қайдан келдинг? Исминг надур?

Б и р и н ч и ч о п а р

Сарандибдан. Исмим Борчиқ.

Т е м у р

Борчиқ?

Б и р и н ч и ч о п а р

Ҳа, Борчиқ!

Т е м у р

Биринчи бор эшитишим бундоқ исмни,
Маъноси не?

Б и р и н ч и ч о п а р

Мен билмайман, ўйлаб кўрмабман.

Т е м у р

Ўз исмининг маъносини билмаган сендек
Элчи билан гаплашмайман.
Кутиб тур, бор, чиқ!
Бирон юртга чопарини юбормоқ бўлса,
Аввал уни танлашни ҳам билсин подшоҳлар.

И к к и н ч и ч о п а р

Аълоҳазрат, мен Румодан етиб келмишман,
Қайсаримиз Боязиднинг элчисидурман.
Султон Шабли эрур менинг исми шарифим.

Т е м у р

Кўпдан сени кутмоқдаман, хабар бер, элчи,
Ўз-ўзига қандай ҳукм чиқармиш Султон?

Чопар мактубни узатади. Темур уни ўқий бошлайди.

“Уруш билан ҳал бўлажак бу можаролар”.
“Агарда сен биз томонга келмасанг, Темур,
Билиб қўйки, хотинларинг уч талоқ бўлгай.
Агар сени енга олмай чекинсам ортга
Унда менинг хотинларим бўлсин уч талоқ”.
Ўҳ, Боязид, мақсадингни айтибсан, аммо
Шарт эдими хотинларни қиморга тикмоқ.
Ўз исмини ёзмиш Султон олтин ҳал билан,
Бизнинг исм қуйироқда, оддий сиёҳда...
Тагин Султон эмиш бу зот.
Бачкана қилиқ.
Амир Темур иродамиз,
Фармон шул эрур:
Рум Султони чорлабдими жанг майдонига
Боражакмиз!
Бу шумоёқ чопарни эса
Эсон-омон кузатингиз келган йўлига.
Барчангизга рухсат.
Мени ёлғиз қолдиринг.

Ҳамма чиқиб кетади. Темур орқадаги парда тарафга
қараб мурожаат қилади.

Буқаламун, сен қайдасан, бу ёққа кел-чи.

Парда ортидан ногаҳонда Буқаламун — Темурнинг хуфяси
чиқиб келади.

Б у қ а л а м у н

Олампаноҳ, ҳозир бўлдим, не буюргайсиз?

Т е м у р

Яна юмуш топшираман сенга ишониб,
Зеро, ҳар не мушкулни ҳам эплаб келгансан.
Хуфяларим орасида эпчили ўзинг.
Хоҳласанг гар ўзгаради буткул қиёфанг.
Ўзгаради ва ҳаттоки кўзингнинг ранги.
Сен билмаган тиллар ҳам йўқ етти иқлимда.

Б у қ а л а м у н

Олампаноҳ,
Шу сабабдан лақабимни ҳам
Жуда топиб қўйгандингиз, Буқаламун деб.
Асл исмим бир замонлар Итолмас бўлган.

Т е м у р

Энди мағриб кишисига айлангайдирсан.
Мутакаббир ва ҳийлакор фарангийларни
Ўргангайсан, оғизларин ҳидлаб кўргайсан.
Шоҳларининг мақсадларин обдан англагач,
Элчиларин чодиримга бошлаб келгайсан.

Б у қ а л а м у н

Самарқандга, шу ергами?

Т е м у р

Йўқ, Буқаламун!
Насиб этса Ангоранинг атрофларида,
Олис Румо мамлакатин қоқ юрагида
Туғ кўтариб, ғолибона чодир тиккайман.

Б у қ а л а м у н

Олампаноҳ, шу дақиқа, шу сониядан
Мени фаранг деб ҳисобланг!

Т е м у р

Жавобинг тузук.

Буқаламун ғойиб бўлади.
Темур эшикбонни қарс уриб чорлайди.

Таклиф этинг маликани — Бибихонимни.
Бибихоним!
Агарда у бўлмаса эди
Курашларнинг ва жангларнинг долғаларида
Қайроқ тошга айланарди балки бу юрак.
Иғво, фитна, ғараз тўла ёлғон дунёда
Сабрим тугаб, гоҳо-гоҳо ўйлаб қоламан:
Зарурмикан барчага тенг яхшилик қилмоқ?!
Меҳр билан бирортасин бошин силасанг
Ғаюр итдек қўлинг тишлар, талаб ташлайди.
Худпарастдир қулдан тортиб шоҳларга қадар.
Бундай ҳолнинг боиси не?
Сабаби нима?
Мен билдимки, бу қурама Инсон зурёди
Тахт талашиб,
Шон талашиб,
Бойлик талашиб,
Аллоҳ берган дил гавҳарин унутиб қўйган.
Тингламаса, қамчин билан уриб ва ҳайдаб
Инсоф томон қайтармоқлик керак уларни.
Жондан тўйиб нокасларнинг кирдикоридан
Дарвиш бўлиб кетар экан гоҳо донолар.
Хўш, мен-чи, мен?!
Ахир мен ҳам асли ёлғизман,
Бутундану келажакдан маломат билан
Минглаб кўзлар тикилади битта ўзимга.
Чунки менинг қисматимга жанглар ёзилган.
Фақатгина Бибихоним тўлин ой каби
Ёритади тунд, қоронғи кечаларимни.

Бибихоним киради.

Б и б и х о н и м

Чорламишсиз, олампаноҳ...

Т е м у р

Бибихон, биби...

Кенгаш билан банд бўлибман.

Б и б и х о н и м

Мен ҳам банд эдим.
Ҳозиргина набирангиз Мирзо Улуғбек
Аловиддин жанобларин шатранжда енгмиш.
Бувижон,— деб келмиш менга суюнчи сўраб,
Кўз тегмасин,
Гоят зукко кичкинтой Мирзо.

Т е м у р

Осон эмас мот қилмоқлик Аловиддинни.
Аловиддин шатранж илмин жаҳонгири-ку.
Ҳа, бугунги машваратда — кенгаш чоғида
Зукколигин аён этди ўспирин Мирзо.
Иншооллоҳ,
Авлодларим улғайиб бир кун
Ер юзини забт этарлар илму фанда ҳам.
Менинг эса пешонамга суронли жанглар,
От устида кун ўтказиш ёзилган экан.

Б и б и х о н и м

Олампаноҳ, яна юриш, яна сафарми?

Т е м у р

Ҳисоблашмас қисмат бизнинг истаклар билан,
Бамисоли қуёш ботгач,
Ой чиққанидек
Ҳодисалар силсиласи оқар бардавом.
Биз бир куни хонадонга меҳмон чорласак,
Бошқа куни чақиришар қўноққа бизни.
Туркийлардан чўчиб фаранг мамлакатлари
Румо билан иккимизни гижгизлаб қўйди.
Бу найрангни тушунмайди, афсус, Боязид,
Боз устига кимки қочса бизнинг ғазабдан,
Боязиднинг саройидан топмоқда паноҳ.

Б и б и х о н и м

Унинг асл мақсади не?
Муроди нима?

Т е м у р

Султон бизнинг Салтанатга беписанд боқиб,
Ҳасадини билдирмоқда ёш бола каби.
Мен сабр этиб, тотувликка уни чақирсам
У мутгасил жавоб берар ҳақорат билан.
Энди жангга чорлабди у ошкора, очиқ.
Мен — Темурман!
Орият ҳам бор-ку дунёда.
Етар, энди!
Кунўғлонга эгар ургайман,
Рум тарафга юзланади тулпорим жадал.

Б и б и х о н и м

Қайси она фарзандини урушга йўллаб,
Қайси аёл орзу қилгай жангу жадални.
Сизга зафар тиламоқдан бошқа чорам йўқ,
Балки мен ҳам ёнингизда бўлай, Амирим.

Т е м у р

Йўқ, азизам, Самарқанднинг салтанатида
Ўзингизу набирамиз Муҳаммад Султон
Ҳукмфармо бўлиб тулинг.
Юмушлар талай.
Қурилишлар, боғи роғлар, бола-бақралар.

Б и б и х о н и м

Олампаноҳ, биласизки, мен ўзим учун
Жоме масжид қурмоқдаман.
Битказай уни.
Токи Сизни кутиб олай масжид қошида.
У мендан бир ёдгор бўлгай.
Фарзандим йўқ-ку...

Т е м у р

Менга ҳам бир масжид бино қилингиз, аммо
Бундай ғамгин баҳонани келтирманг, биби.
Шаҳзодалар, набиралар барча-барчаси
Улғаймишдир,
Улғаймоқда меҳрингиз билан.
Салтанатни олтин узук десам мен агар
Унинг олий беағи — Сиз,
Ёқут кўзи — Сиз.
Эслайсизми, не деб ёзмиш эронлик Ҳофиз:
— Агар кўнглимни шод этса ўша Шероз жонони
Қаро холига бахш этгум Самарқанду Бухорони.
Шоир билмас, аллақачон бу икки шаҳар
Ҳадя бўлган Бибихоннинг қаро холига.
Орзуим бор, йўлим тушиб, насиб этса гар
Ўша танти шоир билан гаплашар эдим.

Б и б и х о н и м

Олампаноҳ, Сиз бир вақтлар Балх тахтин эмас,
Асли менинг юрагимни забт этгандингиз.
Толеимдан минг розиман, валинеъматим!

Т е м у р

Қайда бўлмай хаёлимда Сиз ва Самарқанд,
Гўё икки қароғимдек доим биргасиз.
Шаҳримизнинг ишларию тартиботига
Масъул этиб қолдиргаймиз Хожа Юсуфни.
Умидворман, бош кўтармас нафси бузуқлар,
Юрт тинч бўлар, қон тўкилмас, гадей кўпаймас.

Б и б и х о н и м

Ташвиш чекманг, Олампаноҳ, бизларни ўйлаб,
Фақат азиз жонингизни эҳтиёт айланг.

Т е м у р

Маъзур тутинг, бибим, Сизга бир ўтинчим бор,
Майли, айтай, дилингизга ботса ҳам огир.

Б и б и х о н и м

Олам юки қадар буюк қудратингизни
Кипригимда кўтаргайман муҳаббат билан.

Т е м у р

Ота-онам хоки ётган Кеш тупроғида
Менинг учун даҳма қуринг, мақбара қуринг.

Б и б и х о н и м

(*тиз чўкиб*)

Олампаноҳ!
Бу гапларни айтаётган Сиз ўзингизми?

Т е м у р

Билар эдим талвасага тушишингизни.
Иншооллоҳ, ҳали узоқ яшармиз, биби.
Аллоҳ лозим кўрганича даврон сургаймиз.
Бироқ эсдан чиқармайлик бандаликни ҳам.
Фуқаролар гоҳо мени кўкка кўтариб
Унутарлар кўп қатори инсонлигимни.
Амир Темур ўлмади, деб юргандан кўра
Қора кунга кўникишиб тургай фуқаро!
Боз устига, ҳовлиққанда мазорга бор, деб
Бежиз айтиб кетмаганлар қадим боболар.
Эсга солар у умрнинг ўткинчилигин
Ва кўнгилда шафқат ҳиссин бисёрроқ қилгай.

Б и б и х о н и м

Олампаноҳ, ўз лутфингиз билан айтайин:
Бундай ғамгин баҳонани келтирманг Сиз ҳам.

Т е м у р

Вақти келиб, қиличини қайраб Азройил
Салтанатим тепасида пайдо бўлган чоғ,
Мақбарамни кўриб, ортга қайтиб кетгайдир:
Аллақачон бунинг жонин олибман-ку деб.

Б и б и х о н и м

Жаҳонгирнинг ҳазили ҳам нақадар даҳшат.

Хонзодабегим ғоят паришон, юзлари моматалоқ ҳолда
дафъатан кириб келади.

Хонзодабегим?!

Х о н з о д а б е г и м

Олампаноҳ,
Бибиойим,
Маъзур тутгайсиз...

Б и б и х о н и м

(*Темурга*)

Аълоҳазрат,
Келинимиз Хонзодабегим,
Амирзода Мироншоҳнинг зафжасидир бу.

Т е м у р

Не гап ўзи?
Бу аҳволда келмишсиз, ажаб!

Х о н з о д а б е г и м

Бибиойим иккалангиз холи турганда
Мен арзимни айтмоқликка айладим журъат.
Олампаноҳ, фарзандингиз — Амирзодамни
Еру кўкка ишонмайин эъзоз этаман.
Шукр, Сизнинг меҳрингиздан баҳраманддирмиз.
Амирзодам ғоят хушфеъл, ғоят меҳрибон.
Бироқ сархуш бўлган чоғи, жунбушга келиб,
Менга бот-бот қўл кўтарар,
Сабрим тугади.

Т е м у р

Ҳали қўлин кўтардимиз Сизга Мироншоҳ,

Юзларингиз кўкаргани...
Унинг ишими?!

(Эшикбонга)

Чақирингиз Мироншоҳни!

(Хонзодабегимга)

Кечиринг, келин...
Бошим ерга теккунчалик эгиламану
Сиздан узр сўрайман мен —
Қайинотангиз!
Бироқ биздан яширмангиз бирор сир бўлса.
Воқеанинг сабабини билмак истайман.

Х о н з о д а б е г и м

Мен айтишга...

Т е м у р

Айтинг, тортинманг!
Умрдир бу, ахир бозор савдоси эмас.

Х о н з о д а б е г и м

Амирзодам сархуш бўлган кезлари доим
Ўзларини тутолмаслар...

Т е м у р

Етар, тушундим!..
Сизга рухсат.
Кўнглингизни чўктирманг, аммо
Бир бармоғим лат ебди-ю, билмайман, афсус.

Хонзодабегим чиқади.

Биби, Сизга неча бора айтгандим, эсланг,
Ўғилларим сархуш бўлиб зинҳор-базинҳор

Келинларим тўшагига бормасинлар деб.
Сархуш бўлгай сархушлиқдан туғилган фарзанд.
Хонзодага етказингиз ташаккуримни.

Б и б и х о н и м

Мироншоҳнинг бу феълидан воқиф бўлсам-да,
Сизга атай айтмагандим,
Минг ўйга бориб!

Мироншоҳ таъзим ила киради.

Т е м у р

(Мироншоҳга)

Бери келинг!
Бери келинг!
Хўш, Амирзодам,
Сизга янги, шўх қилиқлар муборак бўлсин!

М и р о н ш о ҳ

(довдираб)

Аълоҳазрат, не қилибмен?!

Т е м у р

(ғазаб билан)

Қилмишинг учун
Сени ҳозир тилка-пора қилсам ҳам оздир.
Соҳибқирон ўғлиман деб,
Шаҳзодаман деб
Ёки босар-тусарингни билмай қолдингми?
Ё салтанат емишидан буқадек тўйиб,
Занжирингни узмоқликка қасд айладингми?
Аёлингга сархуш ҳолда қўл кўтаргунча
Пахсакашлик қилгин эди,
Кўчага чиқиб!

М и р о н ш о ҳ

Афв этингиз, Олампаҳо!..

Т е м у р

Жанжалнинг сири
Аён бўлди:
Зурёдига,
Пушт-камарига
Ёмонликни раво кўрган жоҳил, худбинсен!

М и р о н ш о ҳ

Афв этингиз!

Т е м у р

Аёл кишига
Кўл кўтариш нималигин билурмисан?
Айт!
Сен-ку одам боласисан,
Қайси бир ҳайвон
Эмаётиб, узиб олар онасин кўксин.
Шоҳларни-ку қўятурай,
Пайғамбарлар ҳам,
Набилар ҳам туғилган-ку аёл зотидан.
Унутибсан,
Сенга бир вақт айтиб бергандим,
Тўмарис деб аталгувчи ёвқур момомиз
Турон замин эрки учун майдонга чиқиб,
Эрон шоҳин калласини қонга бўктирган.
У ҳам ахир аёл бўлган,
Билиб қўй, ўғлим!
Аёл зоти хонадоннинг шамчироғидир,
Ўша чироқ ўчмасин, деб жанг қиламиз-ку!
Энди эса, зиндонга бор!
Қирқ кун ёттайсан!

Парда

III САҲНА

Ангора яқинидаги тепаликда Темур чодир. Ташқаридан говур-гувур, отлар кишнаши, филлар наъраси эшитилиб туради. Чодир ичида тахтда Амир Темур. Унинг атрофида шаҳзодалар, амирлар, лашкарбошилар.

Ш а й х у л и с л о м

Олампаноҳ, изн беринг.

Т е м у р

Гапиринг, ҳазрат.

Ш а й х у л и с л о м

Кеча тунда мунажжимлар — ахтаршунослар
Юлдузларнинг ҳолатига обдан боқишиб,
Хосиятли топишибди бугунги кунни.

Т е м у р

Қутлуғ таъбир.
Аммо бугун Боязид билан
Амир Темур жангга кирар.
Мунажжимлармас.
Шайхулисом, билиб қўйинг ҳасратимни Сиз.
У ҳам муслим, мен ҳам муслим.
Бу не кўргулик.

Ш а й х у л и с л о м

Гап шундаки, муслимликдан Боязид йироқ,
У Мария исмлиқ бир насорон қизни
Никоҳига олиб қўймиш.
Сиз — асл муслим.

Т е м у р

Жанг тақдирин ҳал этажак мана шу жиҳат,
Иншооллоҳ,
Худо менга мададкор бўлгай!

Шайхулисом ва бошқалар.

Иншооллоҳ, иншооллоҳ!

Т е м у р

У ҳам туркий, мен ҳам туркий.
Бу не густоҳлик!
Самарқанддан етиб келган менинг лашкарим
От суради акаси ё укаси томон.
Юрагимни ўртар бу ҳол,
Лекин мажбурман.
Ҳар қандайин муҳораба олдидан доим
Аллоҳимдан мадад сўраб, ёлбораман мен.
Шайхулисом, зафар тилаб тиловат қилинг.

Шайхулисом тиловат қила бошлайди

Т е м у р

(шаҳзодалар, амирларга)

Шунқорларим,
Улуғ жангга кираётирсиз.
Ўнг қанотни топширгайман сенга, Мироншоҳ,
Сўл қанотни бошқарасан Шохрух Мирзо, Сен!
Самарқанддан лашкар билан мадад бергани
Етиб келар амирзода Муҳаммад Султон.
Обонғортни фақат ўзим назорат қилгум.
Ҳозиргача маълум бўлган хабарга кўра
Жангга чиқмиш ёв тарафдан тўрт юз минг лашкар.

Ш а ҳ з о д а л а р , а м и р л а р

Олампаноҳ, Аллоҳдану Сиздан куч олиб
Ҳар қандайин ёғийни ҳам тор-мор этгаймиз.

Т е м у р

Болаларим, бу оғир жанг.
Билинг, бу жангда

Румонинг ўз лашкарлари ҳимоядадир.
Улар ахир ўз юртларин қўриқлагайлар.
Ўйлаб кўринг,
Агар улкан бир қайрағочга
Ўзга жонзод яқинлашса,
Ўша заҳоти
Қайрағочда ошён қурган жамъи парранда
Чийиллашиб, чувиллашиб жангга шайланар.
Аммо Румо ерида мен ўзга эмасман,
Мен мусулмон амириман!
Насабим туркий!
Адолат ва дини Ислом посбонидирман.
Фармонимга қулоқ тутинг:
Бизким, мулки Турон,
Амири Туркистонмиз.
Бизким миллатларнинг
Энг қадими ва энг улуғи
Туркнинг бош бўғинимиз.
Аллоҳ Сизга мадад бериб, зафар ёр бўлсин!
Нақоралар чалинсин.
То еру осмонни
Бизнинг лашкар суронлари чулғаб олсинлар.
Ёғийларни таҳликага солсин бу сурон.
Наърамузга жўр бўлсинлар жанговар филлар.
Ясовуллар ҳар дақиқа менга пайдар-пай
Етказишиб турадилар жанг тафсилотин.
Саркардалар, Сизга рухсат
Аллоҳу акбар!

Амирлар, саркардалар чиқадилар.
Темур эшикбон — ясовулга

Энди эса чорланг буён Аловиддинни.
У бетимсол бир истъодод, шатранж устаси.
Самарқанддан атай уни олиб келганман.

Аловиддин киради.

А л о в и д д и н

Олампаноҳ, чорламишсиз...

Т е м у р

Ҳа, Аловиддин,
Сен билан биз неча йилки шатранж сурамиз.
Аммо билки, бу галгиси бошқача ўйин,
Бу — бошқа жанг! Доналарни тер, Аловиддин.

Аловиддин шатранж доналарини теради. Темурда оқ доналар.

Эшитгансан, Аловиддин.
Ёшлик чоғимдан
Мен шатранжга ишқибозман.
У нозик ўйин.
Уни тенгсиз санъат дея таъриф этарлар.
Бироқ шатранж ўхшар кўпроқ жанг санъатига.

А л о в и д д и н

Қани, юринг, олампаноҳ.

Т е м у р

Юрди, сипоҳим,
Қани олға, пиёдалар,
Зафар ёр бўлсин.

Чодир ташқарисидан жанг садолари
баралла эшитила бошлайди.

А л о в и д д и н

Шоҳ сипоҳин бизга қарши йўналтирдингиз,
Каминанинг сипоҳи ҳам анойи эмас.

Т е м у р

Ҳозир нечун жанг қилмоқда пиёдаларим,
Хабар келиб қолур ҳозир у томондан ҳам.
Жуда оғир жанг кетмоқда чодир ортида.
Иншооллоҳ, енгажакман!
Сен — Аловиддин,
Фақат шатранж соҳасида жаҳонгирдирсан,

Бизнинг эса чекимизга бошқа юк тушган.
Бизнинг учун улкан замин шатранж тахтаси.
Ғолибнинг ҳам, мағлубнинг ҳам турғон қартаси
Қон тўла бир ҳовуз эрур!..
Мамот жанги бу.

А л о в и д д и н

Сизнинг буюк истеъдодга тараф йўқ асло,
Шатранжда ҳам бетимсолсиз.
Иқрорман, Ҳазрат,
Аммо менга, изн беринг, бир саволим бор.

Т е м у р

Айт, Аловиддин!

А л о в и д д и н

Шу аснода улуг бир жанг давом этмоқда,
Сизнинг ғолиб бўлмоғингиз гарчи муқаррар.
Лекин, Ҳазрат, Сиз мен билан чодир ичида
Шатранж ўйнаб, жанг мақомин кузатмоқдасиз.
Бир қарашда бепарводек,
Ҳатто совуққон.

Т е м у р

Мен биламан, Аловиддин, ўз қудратимни,
Рақибимни довдиратар бу усулим ҳам.

А л о в и д д и н

Усулми бу?

Т е м у р

Ғоят зўр усул!
Одамларим аллақачон Рум султонига
Менинг шатранж ўйнай туриб жанг қилишимни
Етказдилар!
Боязидни таҳлика босди!
Душманингни бундан ортиқ, камситиб бўлмас.

У гўёки филга қарши чиққан кучукдай
Алам билан ангиллагай.

Я с о в у л

(киради)

Аълоҳазрат, пиёдалар нобуд бўлмоқда.

Т е м у р

Аттанг, аттанг,
Ўз кучига ортиқ ишонса,
Фафлат босиб қолгусидир ҳатто филни ҳам.

(Ҳам Ясовулга, ҳам Аловиддинга)

Тўлғамо деб аталгувчи бир йўлимиз бор,
Етказингиз ўнг қаноту ҳам сўл қанотга.
Мироншоҳу Шохрух Мирзо икки тарафдан
Ёғийларни ўраб олсин!
Обонғортда мен!
Аловиддин, шоҳга қарши ҳужум бошладим.

Я с о в у л

(яна киреди)

Олампаҳоқ, ёв лашкари тўп-тўп бўлишиб,
Биз томонга ўтаётир.

Т е м у р

Шоён яхши гап!
Улар асл мусулмондир, зиён етказманг.

А л о в и д д и н

Аълоҳазрат,

Ҳар иккала майдон ичра ҳам.
Ғоят қизғин тус олмоқда жанговар санъат.

Т е м у р

Лашкарларим урҳо-ур деб жанг майдонида
Найза билан, қилич билан ва камон билан
Ёв сафларин қириб борар ҳозир аёвсиз.
Мен ҳам ҳозир улар билан руҳан биргаман,
Шу гап ҳаққи, Сизга қарши ташлайман руҳни.

А л о в и д д и н

Олампаноҳ, кўтармоқчи бўлсангиз туғни
Боязиднинг алвон рангли чодирин узра,
Рухни эмас, аспларни майдонга ташлаш
Маъқул тадбир бўлғувсидир.

Т е м у р

Тангрим мададкор!
Рухни суриш фикрини у ўргатди менга.
Аспларни қамчилайди белида кучи,
Ғалабага ишонч ўти сўнган кимсалар,
Эшитингиз,
Рух ҳақиқат қиличидек кескир, беомон.
Мен рух билан жанг қилишни севаман жуда.

А л о в и д д и н

Рухингизнинг наърасига жавобим шу-да.

Я с о в у л

Олампаноҳ, орқадаги ёв ўрдасини
Ҳалқа каби ўраб олди бизнинг лашкарлар,
Бироқ ўрда устувордир!

Т е м у р

Бизнинг қўлда нафтандоз деб аталгувчи бир
Аждаҳодек ўт пуркагич яроғимиз бор.
Бамисоли осмондан тушгандек қуюн.
У ўт-олов пуркай бошлар замин устига.

Ўрда томон йўналтиринг нафтандозларни.
Ўрда чилим сархонаси каби ёнсину
Тамакидек тутаб кетсин тубида ёғий.

(Аловиддинга)

Аловиддин, қай йўсинда йўлимни тўсма,
Мана энди ишга тушар саркардам фарзин
Ва ортидан иккинчи рух чиқар майдонга.
Энди қайга қочиб боргай шўрлик қорашоҳ.
Энди кимдан мадад кутсин ё кимга арзин
Баён этсин.

А л о в и д д и н

Чиройли мот!
Мот!

Т е м у р

Бу — рухнинг иши...
Шояд рухлар менга мудом бўлгай мададкор.

Я с о в у л

Аълоҳазрат, Аълоҳазрат.
Яхши хабар бор!
Шу аснода Рум султони асир олинмиш!

Т е м у р

(ясовулга)

Исминг недур?

Я с о в у л

Аълоҳазрат, исмим Қосимбек.

Т е м у р

Қаердансан?
Насабинг ким?

Я с о в у л

Мен — шаҳри Кешдан.
Отам сизга сарбоз бўлган.
Дехли жангида
Шаҳид кетган.
Бугун менинг ўзим сарбозман!

Т е м у р

Бизнинг учун ғоят қутлуғ мужда келтирдинг,
Ўғлим, сени сийлагайман бу мужда учун.
Иншооллоҳ, Самарқандга қайтиб борган чоғ
Никоҳингга беражакман бир набирамни.

Я с о в у л

Олампаноҳ, ўлгунимча Сизга содиқман.

А л о в и д д и н

О, Аллоҳнинг марҳамати бунчалар кенгдир,
Бир бандасин дақиқада кўкка кўтарди.

Т е м у р

Шукр, дейман, яратганга — Парвардигорга,
Бироқ, зафар нашидасин тотмасдан бурун
Руҳиятим амри билан бир гап айтаман:
Ҳеч бир шоҳнинг бошига бу кулфат тушмасин.
Олиб кириш Боязидни!

Боязидни оёқ-қўли боғлиқ ҳолда олиб киришади.

Эвоҳ, бу не ҳол?
Оёқ-қўлин ечинг дарҳол,
У ахир, Шоҳ-ку!
Чумолилар хор қилишса арслон рутбасин
Бузилгайдир ўрмоннинг ҳам қонунияти.

(Боязидга)

Мен таассуф билдираман, тушунгин, Султон.

Б о я з и д

Асир бўлиб турсам ҳамки қошингда, Темур,
Зор эмасман илтифотинг, таассуфинга.

Т е м у р

Оддийгина бир воқеа юз берди, ахир,
Сен йилдирим лақабли бир қудратли чақмоқ
Чўнг темирга урилдингу чилпарчин бўлдинг.

Б о я з и д

Сен устимдан кулмоқдасан,
Масхара қилма!
Ботирларнинг иши эмас ётганни топташ.

Т е м у р

Топтамасман ва инчунин, кулмасман асло.
Бироқ тақдир деб аталмиш буюк ҳукмдор
Кулган экан иккимизнинг устимиздан ҳам.

Б о я з и д

Бу гапингни қай йўсинда англамоқ керак?

Т е м у р

Мен бир лангу,
Сен эса кўр, нотавон сўқир,
Бу дунёда бутун одам топилмагандай
Иккимизга ер юзининг жиловин бермиш,
Тавба қилдим,
Тавба қилдим,
Минг бора тавба!
Сен билан мен не қадарли қудратга молик,
Қамчисидан қон томгувчи подшоҳ бўлмайлик,
Яратганнинг ҳузурида ожиз бандамиз.
Алалхусус, бунга мисол
Сенинг қисматинг.

Б о я з и д

Лашкарларим сўнгги дамда хиёнат қилди,
Бўлинишиб қочиб кетди икки тарафга.
Афсус, чора тополмади ўғилларим ҳам.

Т е м у р

Ўз бошинга ўзинг етдинг,
Иқрор бўл, Султон,
Такаббурлик ва манманлик ҳунаринг бўлди.
Ўз қавмингдан чиққан биздек Соҳибқиронга
Кўп нолойиқ мактубларни битган бу сен-ку.
Худо сендан юз ўгирди,
Лашкарларинг ҳам.
Қора Юсуф Жалойирдек ғанимларимнинг
Бошин силаб, атай менинг ғашимга тегдинг.
Ер юзининг бир бўлагин эгаллаб олиб
Жаҳонгирлик даъво қилиш муродинг эди.
Ўзинг ўйла, чиқишгайми икки жаҳонгир?
Бу оламга икки худо кўплик қилмасми?

Б о я з и д

Агар менинг қилмишларим қусур саналса
Бунинг бари сенга ҳам хос, билиб қўй, Темур.

Т е м у р

Бироқ Аллоҳ йўриғидан чиқмаганман мен,
Ва аксинча, бу йўриқни бузган зотларнинг
Адабларин бериб келдим, беражакман ҳам.

Б о я з и д

Таҳқир қилма, мусулмонман, алҳамдулиллоҳ!

Т е м у р

Ана энди ҳушёр тортиб,
Тингла, эй Султон,
Иккимиз ҳам туркийми?

Б о я з и д

Ҳа, иншооллоҳ, туркий.

Т е м у р

Туркийларнинг икки шоҳин гижгижлаб қўйиб
Уриштириш кимга зарур бўлганин ўйла.
Оврупонинг найрангига лаққа учдингу
Соҳибқирон Темурингдан юзни ўгирдинг.
Қанча узоқ олишсалар икки паҳлавон
Исроф бўлар улардаги шунчалик куч ҳам
Ва ўртада ғолиб чиқар гижгижлаган зот.

Б о я з и д

Муродингни айтгил менга.
Ўлдирсанг — ўлдир!

Т е м у р

Билъакс, сени муҳофаза қилурман, Султон,
Турк элининг ноаҳиллик тарихига Сен
Тирик тимсол сифатида яшаб юргайсан.
Ҳурматинг ҳам шу қадарли бўлади, қўрқма,
Илтимосу тилагингни Сен айтсанг — дуруст.

Б о я з и д

Вайрон қилма Румо юртин.
Лашкарингга, айт,
Ҳеч бўлмаса, турк қавмига шафқат кўрсатсин.

Т е м у р

Урушларнинг ўз даҳшатли низомлари бор,
Ғолиб аскар юрагида жўшгайдир ғурур.
Ғанимини мағлуб ҳолда кўрар экан у
Хаёлига нима келса — шунини қилгайдир.
Менга эса ҳар доимо зафар ёр бўлди.
Балки худди шу сабабдан лашкарларимни
Шафқатсиз деб атайдилар,
Сабаби — зафар.

Ҳа, гоҳида машғум ишлар бўлганлиги рост.
Сен маишат ишқибози, такаббур Султон,
Бунёдкорлик нималигин қайдан биласан.
Мен қурдирган шаҳарларни кўрмоғинг даркор.
Кафоратга юз бурган бу салтанатингдан
Олиб кетгум ёлғизгина Қуръони Каримни.

Б о я з и д

Улуғ Темур, мен мағлубман
Ва лекин шу зум
Инсон сифат, падар сифат бир гапни айтай:
Исо, Мусо, Мустафою Сулаймон деган
Ўғилларим жанг қилдилар,
Қайдадир улар?
Аҳли аёл тақдири ҳам номаълум менга.

Т е м у р

Менинг ҳам бор фарзандларим Мироншоҳ, Шоҳрух.
Ана улар, рўпарангда қатор турибди.
Самарқанддан набирамиз Муҳаммад Султон
Лашкар билан етиб келди.
Ҳозир у бетоб.
Ҳа, падарлик баробардир барчага, Султон.

(Шаҳзодаларга)

Боязиднинг яқинларин топиб келингиз.

Ш о ҳ р у х

Аълоҳазрат, асир тушган Султон ҳарами.

Б о я з и д

Аё, Темур, мардлик қилиб, афв эт уларни.

М и р о н ш о ҳ

Улуғ жангни кузатмоққа атайин келган

Ўрусия, Оврупонинг элчилари бор,
Аълоҳазрат, қабулингиз кутар улар ҳам.

Т е м у р

Ҳаммасини олиб киринг.
Чодиримиз кенг.

Элчилар, ҳарам аҳли кирадилар.

Мен — Темурман!
Хуш келибсиз, дейман.
Марҳабо!
Ўйлайманки, мамнундирсиз жанг тинганидан.
Рум Султонин ўғиллари қайси бирингиз?

Ш о ҳ р у х

Аълоҳазрат, ҳозирчалик биттасин тутдик,
Унинг исми Мусо экан.
Мана бу йигит.

Т е м у р

Уни дарҳол кийинтиринг Шаҳзодага хос.

Б о я з и д

Манов аёл Мариядир.
Бизнинг завжамиз.
Ожиз банда, бир замонлар ислом йўригин
Шу жувон деб бузган эдим.
Иқрор бўламан.

Т е м у р

Ўзинг ёзган мактубингга риоя қилсак
Сен учун у энди талоқ,
Кўнсанг-кўнмасанг!
Уни бирон насоронга ҳадя этгаймиз.

(Буқаламунни имлаб чақиради).

Никоҳингга олгин буни.
Асраб-авайла.
Унинг зарра гуноҳи йўқ.
У тутқун бўлган.

Б у қ а л а м у н

Аълоҳазрат, миннатдорман. Аммо менинг ҳам
Бир совғамни қабул қилинг.

Т е м у р

Нечук совға у?

Б у қ а л а м у н

(қўйнидан буқаламунни (хамелеон) чиқаради)

Бу — буқаламун.

Т е м у р

Ҳа, тушундим.
Сенмисан у устаси фаранг.

Б у қ а л а м у н

Аълоҳазрат, Сиз буюрган барча юмушни
Адо этдим.
Неча-неча кибор элчилар
Сизнинг улуғ галабага гувоҳ бўлдилар.
Марияни қабул этмоқ мушкулдир аммо.
Одатим бор — бир юмалаб муслим бўламан.

Т е м у р

Бу жувонни ўз юртига қайтаринг омон.
Аёлларнинг шўри курсин.
Тандирдир улар.
Энди эса тилга кирсин қўҳна Оврупо.

И о а н С у л т о н и й

Мен Иоан Султонийман, фаранг элчиси,
Қирол Шарл дерлар менинг ҳукмдоримни.

Ш и л ь т б е р г е р

Мен — Боварлар вакилиман,
Шильтбергер номим,
Менинг валинеъматимни Генрих дейдилар.

Т е м у р

Шарлми у, Генрихми у — менга бари бир,
Барчангизми атаганман фарангилар деб.
Сизнинг чалкаш исмлар ҳеч ёдимда қолмас,
Фармоним шул:
Етказингиз хонларингизга,
Парвардигор хоҳиши-ла омонлик бердим.
Унутмангки, дўстлашмоқчи бўлса инсонлар
Бир-бирларин феъл-атворин билмоқлари шарт.
Бу дунёни бузадиган гумон, миш-мишдир.
Сиз ўйларсиз, Амир Темура бойликка ўч деб.
Менга етгай бир бурда нон ҳамда қултум сув.
Тафтиш қилиб кўринг қани бор хазинамни,
Ортиқ ақча топармисиз.
Сабаби — аён.
Не орттирсам барчасини лашкарлариму
Мамлакатнинг манфаати учун сарфладим:
Шаҳар қурдим,
Ариқ қаздим,
Йўллар ўтказдим.
Мен — Амирман, жаҳонгирман!
Рақибларим-чи,
Чумолидек фаҳм этурлар улкан дунёни.
Ўзларидек майдагина манфаат учун
Аллоҳ берган буюк бахтни барбод қилурлар.
Бўйин товлар ҳамкорликдан, улуғ ишлардан,
Мен адолат ўрнатгани йўлга чиққанман.

Ш и л ь т б е р г е р

Аълоҳазрат, Оврупони Боязиддан Сиз
Қутқаздингиз.
Олтин Ҳайкал муносиб Сизга.

И о а н С у л т о н и й

Худди шундоқ, Аълоҳазрат.

Т е м у р

Аҳли Оврупо!
Мени содда осиелик дея ўйламанг.
Жуда яхши биламан мен мурудингизни,
Рум Султонин менга қарши гижигижадингиз,
Оқибатда қутулдингиз унинг зулмидан.
Худо ўзи инсоф берсин сенга, Оврупо.
Олтин ҳайкал. Олтин ҳайкал.
Хушомадми бу?
Менинг қурган шаҳарларим — ҳайкалларимдир.
Тағин шуни билингки, мен бутпараст эмас
Савдо-сотик деган гап ҳам бордир дунёда,
Не-не халқлар дўстлашгайдир тижорат боис.
Самарқандга ташриф этсин карвонларингиз.
Ҳиндистондан Болқонгача бирор болакай
Боши узра олиб ўтса лаган марварид,
Йиллар оша улғаяди болакай, аммо
Бир дона ҳам тўкилмагай ўша лагандан.
Уқдингизми, мен қандайин тартиб ўрнатдим.
Сиз фаранглар, йиғиштиринг қароқчиликни,
Бизлар каби ҳалолликка риоя айланг.
Сизлар хочга топинасиз.
Хоч кўриниши —
Бамисоли Шарку Фарбнинг қўшилувидир.
Иншооллоҳ, мусулмонман, айтар гапим шу:
Ҳамкор бўлсин Оврупою улуғ Осиё.

Ў р и с и я э л ч и с и

Аълоҳазрат, мен ўрисман, Москов тарафдан,
Шарку Фарбни боғлайдирган бир ҳудудданман.

Т е м у р

Сиз улуғвор бир муҳитда яшайсиз, аммо
Ўзингизни эплломайсиз.
Парокандасиз.
Иқлимингиз ғоят совуқ, бунинг устига
Ўрусия тупроғидан бир карра ўтдим.
Сизнинг Елис деб аталмиш истеҳкомингиз
Эсда қолди.
Баҳодирлар бордир Сизда ҳам.
Улуғ эллар қўшни бўлиб яшар эканлар.
Унутмасин: то қиёмат тақдирлари бир,
Дарё тошса — офат етгай икки ёнга ҳам.

Ў р у с и я э л ч и с и

Бизни озод этдингиз Сиз Олтин Ўрдадан.

Т е м у р

Тўғрироғи — Ўрдани мен олдим ўртадан.

Я с о в у л

Аълоҳазрат, ташриф этмиш йўловчи карвон.
Ҳофиз отлиғ бир элчиси қабулга келмиш.

Т е м у р

Ҳофиз?
Ҳофиз?
Ким у, Ҳофиз?

Я с о в у л

Шерозий эмиш.

Т е м у р

Наҳот ўша шоир бўлса,
Кўрмоқчи эдим.

(чодирдагиларга)

Миннатдорман барчангиздан
Жаноб элчилар,
Тилагимни етказингиз элларингизга.
Одатимча, Самарқандга таклиф этаман.
Сизга рухсат,
Қол мен билан Султон Боязид.

Бошқалар чиқиб кетадилар. Темур Боязидга.

Ташвиш тортма,
Сенинг ўша фарзандларингга
Бўлиб бергум Румнинг барча вилоятларин.

Б о я з и д

Ўзимга-чи?

Т е м у р

Ўзинг эса пойтахт шаҳринг Бурсага бориб
Мамлакатга валинеъмат бўлиб тургайсан.
Ишинг эса ўлпон тўлаш ва тавба қилиш.

Б о я з и д

Чидолмасман, чидолмасман, мағлубиятга.

Т е м у р

Тингла, Султон!
Подшоҳликлар алмашаберар.
Қабулимга кирар ҳозир улуг бир сиймо,
Буюк шоир, Яссавийдек беназир даҳо.
У — абадий фаҳри бўлғай Эронзаминнинг.
Фаҳм айлагил, музаффару мағлуб подшоҳлар
Мангуликнинг кўзгусида нечоғ камтармиз.

Б о я з и д

Сени жоҳил дер эдилар.

Т е м у р

Асли сен жоҳил.

Кишиликнинг манглайига битган шоирни
Соҳибқирон Амир Темур қабул айлағай.
Сен-чи, Султон, ҳарам билан овора бўлиб,
Унутгансан ҳам ҳарбнию ҳам шеърятни.

(ясовулга)

Боязидни кузатингиз,
Ҳурматин қилинг.
Шеър Султони киргай энди қабулимизга.
Шерозийни таклиф этинг.

Ҳофиз Шерозий киради.

Ҳ о ф и з

(таъзим ила)

Ассалом, Амир!

Т е м у р

Сиз, Ҳофизми?
Шерозийми?
Ўша шоирми?
Бунча озгин,
Бунча ночор,
Бунчалар юпун.
Нима билан исботлайсиз ўзлигингизни?

Ҳ о ф и з

Қора Юсуф деб аталмиш сур бир қароқчи
Карвонларни талар экан Макка йўлида.
Бизни ундан қутқазишди сарбозларингиз.
Элчи бўлиб келдим Сизга раҳмат айтгали.

Т е м у р

Қора Юсуф!
Қора Юсуф!

Азал душманам.
Ундайларга паноҳ берган Боязидни мен
Тор-мор этдим.
Қўрқмасинлар энди ҳожилар.

Ҳ о ф и з

Энди мен ҳам ишондим, ҳа, Темур экансиз,
Шоир эса ўзлигини исботлаш учун
Шеърларидан бўлак бирор ашё тополмас.
— Агар он турки Шерозий бадаст орад, дили моро
Ба холи ҳиндуяш бахшам Самарқанду Бухоро.

Т е м у р

— Агар кўнглумни шод этса ўшал Шероз жонони
Қаро холига бахш этгум Самарқанду Бухорони.
Шундоқми?

Ҳ о ф и з

Ҳа, афсуски, шундоқ.
Ушбу байтим учун балки дорга тортгайсиз.
Демак, қисмат исбот қилур Ҳофизлигимни.

Т е м у р

Самарқанду Бухоро деб дунёни олдим,
Бир хол учун Сиз уларни ҳадя этмишсиз,
Шунчаликми?

Ҳ о ф и з

Ҳазрат, ахир кўриб турибсиз,
Бисотимни гўзалларга улаша бериб.
Шундоқ ҳолга тушиб қолдим,
Ночор, юпунман.
Оқибатда мажбур бўлиб, битта хол учун
Дунёдаги энг бетақрор икки шаҳарни —
Самарқанду Бухорони ҳадя этганман.

Т е м у р

(қаҳ-қаҳ уриб)

Ширин хаёл бандаси Сиз,
Эҳ, Сиз, шоирлар,
Мен ростини айтсам, агар ёр холи учун
Шаҳар эмас, жонни нисор айламоқ даркор.
Гапнинг асл индаллосин эшитинг энди:
Бизнинг улуғ шаҳарларни баҳолаш учун
Бундан ортиқ ташбиҳ бўлмас, тасанно Сизга.
Энди бир байт ҳадя қилсин Сизга Темур ҳам:
— Ўз лафзидан тинглаш учун Ҳофиз шеърини,
Қайта бошдан забт этардим Шероз ерини.

Ҳ о ф и з

Минг ташаккур, Аълоҳазрат, лутфингиз учун,
Аммо у пайт, биронта байт айтмасдим, узр.

Т е м у р

Бу мушкулни тангри ўзи ҳал этди осон.
Ҳофиз билан суҳбатдошман бежанг, беқурол.
Самарқанду Бухорога ташриф буюринг,
Улуғ зотлар яшаб ўтган у жойларда ҳам.
Яссавийни эшитгансиз?

Ҳ о ф и з

Султон ул Орифийн,
Туркистонлик авлиёдир.
Соҳиб ҳикматдир.

Т е м у р

Шоир аҳли куйласа бас икки жиҳатни:
Яссавийдек ҳикматларин ёзсинлар ёки
Ёр жамолин васф этсинлар Сиздек — Ҳофиздек.
Сиёсатга аралашиб ҳазрат Фирдавсий
“Шоҳнома”да камситмишдир турк султонларин.
Шул сабабли, жаҳли чиққан Маҳмуд Фазнавий

Фирдавсийга арзигулик олтинни эмас
Ҳадя қилмиш бир кажава кумуш тангани.
Лекин шоир байтларида жаннат иси бор,
Икки олам шавкати бор дostonларида.

Ҳ о ф и з

Шеъряту илму фанга Сиз каби жўмард,
Олиҳиммат ҳомий берсин доим Аллоҳим.
Ана шунда гуллаб-яшнаб Эронзамин ҳам,
Ана шунда чарақлагай Турон ҳам абад.

Т е м у р

Қарс уради. Мулозим киради.

Сиз шоирнинг елкасига зарбоф тўн ёпинг.
От миндиринг,
Илҳомидек учқур, саман от.
Қарвонини кузатингиз манзилигача.
Инъом беринг, икки шаҳар хирожи қадар.

(Ҳофизга)

Хайр, устоз!

Ҳ о ф и з

Хайр, Амир!
Аллоҳ ёр бўлсин!

Я с о в у л

Аълоҳазрат, Самарқанддан чопар бор.

Т е м у р

Кирсин.

Чопар киради.

Хўш, омонми ёру дўстлар, доруссалтанат?

Ч о п а р

Бари омон!
Эртаю кеч фахру гурур-ла
Ҳақингизга дуо қилиб яшар Самарқанд.
Сизни буюк зафар билан қутламоқ учун
Мунтазирдир йўлингизга каттаю кичик.

Т е м у р

Қандай хабар келтирмишсан?

Ч о п а р

Хитойдан мактуб,
Чин фағфурин элчилари олиб келмишлар.

Т е м у р

(чопарга)

Сен озодсан.

Мактубни ўқий бошлайди.

Бу қандайин қабоҳатким, Чин ҳукмдори
Биздан ўлпон талаб қилмиш!
Сурбет, муттаҳам!
Бир замонлар Шарқ ва Шимол узра ястанган
Туркийларнинг ҳудудларин забт этди улар.
Ҳатто Шошнинг тоғларидан маъдан конларин
Хонбалиққа ташиб кетди, еб тўймас юҳо.
Мўғулларнинг даштларин ҳам олдилар босиб.
Оёқости қилди қанча мусулмонларни.
Мен дунёнинг тенг ярмини фатҳ этибману
Кенжа фарзанд эмишман у осмон ўғлига.
Тавба қилдим!
Мантиқ қани?
Адолат қани?

Мен уларни ўрнатгумдир Хитой ерида.
Ёраб, қандоқ яратгансан кажрав фалакни.
Мени кимдир айблайдию, мен эса кимни...
Ҳали Миср тупроғида қилар ишим бор,
Тинчитмоғим керак ҳали ўжар Қофқозни.
Иншооллоҳ барчасини уддалайдурман,
Лекин шу зум нетмоқ керак?

Ясовул киради.

Я с о в у л

Олампаноҳ, шошилинич хабар.

Т е м у р

Тагин не гап?

Я с о в у л

Бандаликни бажо қилмиш Султон Боязид.

Т е м у р

(фотиҳага қўл тортиб)

Худо уни раҳмат қилсин.
Ўлим муқаррар.

(ясовулга)

Етказингиз амирлару шаҳзодаларга,
Таъзияга кечикмасдан етиб боргаймиз.

Ясовул чиқади.

Ғалати бир ҳикмат бордир бу ҳодисада,
Иродасиз бўлар демак такаббур одам.
Такаббурнинг қуролидир демак ўжарлик.
Мағлубият юкини у қўтаролмабди.
Султонга хос ҳурматини қилгумдир лекин.

Я с о в у л

Олампаноҳ, чопар келди Қора Ҳисордан.

Т е м у р

Кирсин дарҳол!

Тинчлик бўлсин илойим, бу гал.

Чопар киради.

Саломатми Амирзода Муҳаммад Султон?

Ч о п а р

Олампаноҳ, минг афсуски...

Т е м у р

Тирикми ўзи?

Ч о п а р

Умрлари узоқ бўлсин, Амирзодамиз

Бетоб эрур, хийлагина бетоб ва лекин.

Т е м у р

(ясовулга)

Сен кетабер,

Етиб боргум.

У бемор эди.

Зора юмшоқ об-ҳавоси шифо бўлар деб

Қора Ҳисор томонларга жўнатган эдим.

У суюкли набирамдир. Валиаҳдимдир.

Аллоҳ менга қаҳр ҳиссин қанча мўл берса,

Юрагимга ўшанчалик меҳр ҳам солмиш.

Мени енгса — меҳр ҳисси енгар оламда.

Азиз ўғлим Жаҳонгирдан айрилган чоғим

Фарёд солдим:

Тоҷу тахтни олгину, Худо,

Болаларим жонларини менга қолдир, деб.
Жаҳонгирдан набирам шул — Муҳаммад Султон.
Наҳот унинг ҳаёти ҳам энди муаллақ.
Бу тахт нима?
Нима ўзи Соҳибқиронлик?
Қуршаб олди бир-биридан нохуш хабарлар.
Қўлга олгин ўзингни эй, Темур Тарағай,
Барча ишга улгурмоғинг, енгмоқлигинг шарт.

(Қарс уради)

Кунўғлонга эгар уринг!
Оғни ҳозирланг!

П а р д а

IV САҲНА

Бибихоним жоме масжиди олдидаги майдон. Бибихоним юксак курсида. Атрофида Девонбеги, шаҳар доруғаси, аъёнлар, қўриқчилар. Ўртага Амир Темур тахти қўйилган.

Б и б и х о н и м

Нусрат зафар Соҳибқирон қайтиб келмоқда
Пойтахтига — ўз муборак Самарқандига.
Ҳазратимнинг хоҳишларин сўзсиз бажариб,
Мен ул зотни масжидимда кутиб олгайман.
Салтанатнинг аъёнлари — аркони давлат
Кешга кетди — Жаҳонгирга пешвоз чиқмоққа.
Ҳаётимнинг энг чароғон кунларидан бу,
Яна буюк бир зафарнинг шоҳиди бўлдим.
Зафар тўйи, набиралар тўйи кетма-кет
Давом этар Регистондан Кониғилгача.
Етти иқлим элчилари етиб келмишлар.
Интиқ бўлиб кутаётир Жаҳонгирни халқ.
Девонбеги, биз қурдирган бу жоме масжид
Соҳибқирон назарига лойиқ бўлурми?

Девонбеги

Шоён лойиқ!
Шоён лойиқ!
Тенги асло йўқ!

Бибихоним

(рўбарўдаги кичикроқ масжидни кўрсатиб)

Олампаноҳ номидаги у масжид эса
Бизникидан сал мўъжазроқ,
Хижолатдаман.

Девонбеги

Иккиси ҳам мансуб ахир бир хонадонга.

Бибихоним

Хожа Юсуф!
Самарқанднинг Сиз доругаси,
Тантанаю тўйлар учун шаҳар тайёрму?
Конигилда базм бўлгай қирқ кеча-кундуз.

Хожа Юсуф

Маблағимиз сарф айладик маликам, буткул,
Ташвиш тортманг, Олампаноҳ хушнуд бўлгайлар.
Ақча етмай, қийналишиб қолган фурсатда
Раийятга солиқ солдик.

Бибихоним

Бемаъни бу иш!
Жаҳонгирни кутиб олиш кунлари, атай
Чўп тикқанга ўхшайсиз-ку ари инига.
Ер юзининг адади йўқ барча бойлиги
Самарқандга оқиб турган шундай замонда
Раийятга Сиз ортиқча солиқ солибсиз.
Бир кори ҳол бўлмасайди, кўнглим сезмоқда.
Ана, майдон тўлаётир халойиқ билан,

Самарқанд хўб соғинибдир валинеъматин.
Карнай, сурнай, нақоралар шай бўлсин, Хожа,
Салтанатнинг тарихида улуг кун бу кун.

Қ о р о в у л б о ш и

Хоним ойим, Сизнинг берган буйруққа кўра
Келтирмишлар уч нафар ёш муллаваччани.

Б и б и х о н и м

Олиб келинг, улар ғалат хаёлкашдирлар.

Учта муллавачча таъзим ила яқин келадилар.

Кеча тунда, одатимча шаҳар айланиб,
Бир мадраса ҳовлисига ташриф буюрдим.
Бу — учовлон хужранишин, суҳбат қиларди,
Бири дерди: — Оҳ, имконим бўлсайди агар,
Ҳозир палов ошар эдим, тўйгунча роса.
Иккинчиси айтар эди: — Қўлимга тушса
Ухламасдан ўқир эдим фалон китобни.
Ҳоят қизиқ учинчисин армони эса,
У дер эди: — Қани, тақдир насиб этсаю
Бибихоним висолига бир зум етишсам.

Д е в о н б е г и

Чакки эмас хумпарларнинг иштаҳалари,
Аниқласак бўлар эди учинчисини.

Б и б и х о н и м

Ошни орзу қилганингиз қайси бирингиз?

Б и р и н ч и м у л л а в а ч ч а

У — мен эдим.

Б и б и х о н и м

Девонбеги, бу йигитчага
Серёғ, серғўшт битта палов ясаб берингиз.

Илму фанга ружу қилган қайсингиз эди?

И к к и н ч и м у л л а в а ч ч а

Китобни мен тилагандим, ҳазрат маликам.

Б и б и х о н и м

Самарқанднинг улуғ, номдор бир олимига
Шогирдликка берилсин у.
Нияти қутлуғ.

(учинчи муллаваччага)

Демак, сенсан ошиқ бўлган Бибиixonимга?

У ч и н ч и м у л л а в а ч ч а

Мен иқрорман!
Жазо беринг, энг олий жазо.

Д е в о н б е г и

Рухсат беринг, ўша гапни айтган тилини
Шу заҳоти таги билан сугуртирайин.

Б и б и х о н и м

(муллаваччага)

Мен— Темурнинг завжасиман,
Ҳой, муллавачча,
Жавобим ҳам, жазоим шул:
Етишолмассан!

(девонбегига)

Девонбеги, Самарқанднинг энг гўзал қизин
Бу йигитга олиб беринг.
Тамом!
Вассалом!

Отлиқ жарчи майдонга шитоб билан кириб келади.

Ж а р ч и

Соҳибқирон Самарқандга кириб келмоқда,
Соҳибқирон Самарқандга кириб келмоқда!

Халойиқда улуғ бир жонланиш. Карнай-сурнай садолари.
Амир Темур жоме масжиди олдида отдан тушади. Пойан-
дозлар тўшалган. Бибиҳоним Амир Темурга нисор-сочқилар
сочади.

Т е м у р

(халойиққа)

Салом бўлсин, фирдавсмонанд Самарқандимга.

Х а л о й и қ

Салом бўлсин, Соҳибқирон Амир Темурга.
Салом бўлсин, Соҳибқирон Амир Темурга.
Зафар ва шон муборакдир Улуғ Темурга.
Зафар ва шон муборакдир Улуғ Темурга.

Бир қария олдинга чиқади.

Салтанату мамлакату халқлар бахтига
Умрлари боқий бўлсин Соҳибқироннинг,
Илоҳи Омин!

Х а л о й и қ

Омин!
Омин!
Илоҳи Омин!

Т е м у р

Бизким, мулки Турон,
Амири Туркистонмиз.

Бизким, миллатларнинг
Энг қадими ва энг улуғи
Туркнинг бош бўғинимиз!
Аллоҳимнинг иродаю инояти-ла
Ер юзининг тенг ярмини қўлга киритдик.
Забт айладик Румо юртин,
Мисру Шомни ҳам.
Яловимиз дини Ислом учун барқ уриб,
Шамширимиз адолатни ҳимоя қилди.
Не ботирлар ҳалок бўлди буюк жангларда.
Жаннат ато қилган бўлсин уларга Аллоҳ.
Илоҳи Омин!

Х а л о й и қ

Илоҳи Омин!

Т е м у р

Ер юзида енгилмас бир салтанат туздик,
Қовуштирдик бошларини не-не халқларнинг.
Самарқанднинг қутлуғ номи бизни ҳар қайда
Қўллаб турди, йўллаб турди ғалаба томон.
Қирқ кун зафар нашидасин сурсин Самарқанд,
Етти иқлим тўй ўтказсин биз билан бирга.
Фармоним шул:
Зиндонларда банди ётганлар
Бугунданоқ афв этилсин,
Озод этилсин.

Х а л о й и қ

Минг бор қуллуқ, Олампаноҳ марҳаматига.
Минг бор қуллуқ, Олампаноҳ марҳаматига.

Қ а р и я

Аълоҳазрат, фармонингиз ғоят ўринли,
Шу тахлитда ҳиммат қилган пайғамбарлар ҳам.
Бордир лекин фармонгача банди бўлмаган
Озод юрган турли-туман жиноятчилар.

Т е м у р

Улар кимлар?
Айтинг менга, Самарқанд аҳли,
Ер юзини олибмизу адолат учун,
Наинки, ўз юртимизда бепарво бўлсак.

Қ а р и я

Эл-юрт тўйди доруғанинг қилмишларидан.

Х а л о й и қ

Тўйдик! Тўйдик!

Т е м у р

Қилмиши не?

Қ а р и я

У порахўрдир!
У жарима ундиради бўлар-бўлмасга,
Текин бўлса, мушуги ҳам офтобга чиқмас,
Фақатгина фикр қолди солиқдан холи.

Т е м у р

Фуқародан уч нафари гувоҳлик берсин.

Х а л о й и қ

Олампаноҳ, биз барчамиз гувоҳмиз, гувоҳ!

Т е м у р

Самарқанднинг доруғаси дорга тортилсин!

М у ҳ а м м а д Қ о в ч и н

(олдинга чиқади)

Аълоҳазрат, мен қулингиз Муҳаммад Қовчин.

Т е м у р

Бир томчи қон кўзларига седдек кўринган,
Ганимларнинг бошларига ачинган Қовчин,
Не иш билан машғулдирсен?
Тилагингни айт?

М у ҳ а м м а д Қ о в ч и н

Беҳушдекман мен саройдан кетгандан буён,
Навкарликка олмадилар, ёшинг ўтган, деб.
Эртаю кеч кушхонада жонлиқ сўяман.
Азбаройи, калласини олганда молни,
Мен ўзимча, ёвингиз, деб хаёл қиламан.
Аълоҳазрат, қассобларда инсоф қолмаган,
Мижозларни алдайдилар, худодан кўрқмас.
Менинг ўзим гувоҳдирман, кўрдим барчасин.

Х а л о й и қ

Ҳақ гап!
Ҳақ гап!
Қассоблар ҳам жазога лойиқ!

Т е м у р

Ҳар даҳада бир нафардан ноинсоф қассоб
Ўзи қурган канорага осиб қўйилсин!
Сен-чи, яна саройга қайт, Муҳаммад Қовчин.

Б и б и х о н и м

Аълоҳазрат, пойингизга жонимиз нисор,
Сиз сафарда вақтингизда Самарқанд ичра
Бунёд бўлди неча сарой,
Неча-неча боғ,
Неча-неча мадрасаю
Не-не масжидлар.
Булар бари фармонингиз ижроси эрур.
Назар солинг масжидимга.

Т е м у р

Муборак бўлсин!
Ғоят нозик ҳам мунаққаш.
Маҳобатлидир.
Безаклари ҳуснингиздан нусхадир гўё.
Ҳайбатию салобати Маликага хос.
Тарихда у Бибиҳоним масжиди дея
Алал-абад қолгувсидир.
Ғоят мамнунмен!
Рўбарўда турган анов нечук иморат?
Бул масжиднинг қошида у товуқ катаги...

Б и б и х о н и м

Олампаноҳ, кечинг бизнинг гуноҳимизни,
Не аламки, ўша масжид Сизга аталган.
Маҳмуд Довуд деган ношуд бир вазиримиз
Бунёд этган уни маккор доруға билан.

Т е м у р

Сизнинг улуғ масжидингиз унинг қошида
То хижолат чекмагайдир асрлар ўтгач.
Олам аҳлин кўзи тушмай, бузингиз уни.
Вазир эса Самарқанддан қувғин қилинсин.
Маъзур тутинг мени, биби, ҳатто арслон ҳам
Иллатлардан тозалармиш ўз ўрмонини.
Одамлар-чи, айбларини яширар мудом,
Оҳ-воҳ чекар бир кун келиб, қўлга тушганда.
Тили бошқа, дили бошқа лўттибоз зотлар
Подшоҳини алдамоқчи бўлар, ҳай аттанг.
Мамлакатни бузадиган асли ўшалар.
Ҳукмдорлар сева туриб фуқароларин
Умид ҳамда қўрқув аро сақлаши даркор.
Биби, Сизнинг одамларга меҳрингиз чўнгдир,
Нобакорлар дуч келмаган ғазабингизга.
Шул сабабдан улар Сиздан чўчимай қўйган.

Б и б и х о н и м

Олампаноҳ, то одамзод яшар заминда
Ўтмагандир ва ўтмагай Сиздек ҳукмдор.

Т е м у р

Афсуски, мен шамшир билан дўст бўлдим кўпроқ,
Машғалага ўзин урган парвоналардек
Куйиб кетди қанча одам гуноҳ-беғуноҳ.
Иншооллоҳ, ювгайдирман, доғларим бўлса...
Мен ғолибмен!

Айни чоғда мағлубдирмен ҳам.
Қазо қилиб набирамиз Муҳаммад Султон
Букилмаган бу қаддимни букдию кетди.
Унинг учун бир мақбара қургаймиз, балки,
Аллоҳ билар, ётгайдирман унда ўзим ҳам.

Б и б и х о н и м

Аълоҳазрат, йироқ бўлинг ғамгин ўйлардан,
Мана баҳор авжга кирди, Сиз ҳам авждасиз.
Зафарингиз байрамига қўшалоқ қилиб,
Ўтказурмиз набиралар никоҳ тўйларин.
Кониғилда базм бўлар қирқ кеча-кундуз.
Меҳмонларни таклиф этдик етти иқлимдан.
Тўйбоши Сиз, Сиз уларни кутиб олгайсиз.
Энг аввало, жуфт-жуфт бўлиб келин-куёвлар
Дуонгизни олмоқ учун саломга келар.
Ана улар фурсатингиз пойлаб турибди.

Т е м у р

Тўйни бошланг!
Сочқиларни ҳозирланг, биби.

Бибихонимнинг ишораси билан келин-куёвлар
яқин кела бошлайдир. Мусиқа садолари.
Ҳофизлар хониши. Раққосалар хироми.

Кун ҳамалга кирди эрса келди олам наврўзи.
Кечди баҳман замҳарир қиш, қолмади қори, музи.
Кун келу минг кўрки ортиб, тирилур ўлмиш жаҳон,
Тонг бадизлаб нақши бирлан безанур бу ер юзи.
Киришани қор қани энглик боқса тоғлар сурати,
Тўнлиқи тангсуқ йипардин Рум, Хитой атлас чузи.

Кўкда ўйнар, қўл солишур қуғу қоз, қил, қарлугоч,
Ерда югуриб жуфт олишур ос, тийинг киш, кундузи.
Лола сағроқин ичарда сайрар усруб сандувоч,
Турна ун тортиб ўтарда секрашур бақлан қузи.
Ўури ин ужоқ ичинда енг солиб таҳсин қилур.
Ўз уза мундоқ ғазаллар аймишда Носир Рабғузий.

Сокин ва латиф мусиқа янграб туради. Бошлари узра сўзана
соябон остида келин - куёвлар жуфт-жуфт бўлишиб,
Соҳибқирон олдидан таъзим ила ўта бошлайдилар.
Исириқлар тутатилади.

Б и б и х о н и м

Аълоҳазрат, набирамиз Мирзо Улугбек
Амирзода Шохрухнинг ўғли.

Т е м у р

(сочқи сочади)

Бахтли бўлинг, қўша қаринглар.

Б и б и х о н и м

Набирамиз Иброҳим Султон,
Амирзода Шохрухнинг ўғли.

Т е м у р

(сочқи сочади)

Бахтли бўлинг, қўша қаринглар!

Б и б и х о н и м

Набирамиз Ижил Мирзо,
Амирзода Мироншоҳ ўғли.

Т е м у р

(сочқи сочади)

Бахтли бўлинг, қўша қаринглар.

Б и б и х о н и м

Набирамиз Сиди Аҳмад,
Амирзода Умаршайх ўғли.

Т е м у р

(сочқи сочади)

Бахтли бўлинг, қўша қаринглар.

Б и б и х о н и м

Жиянингиз Бойқаро Мирзо.

Т е м у р

(сочқи сочади)

Бахтли бўлинг, қўша қаринглар.

Б и б и х о н и м

Аълоҳазрат,
Ваъдангизга риоя айлаб,
Набирамиз Зубайдани бунга узатдик,
Бу— Қосимбек.

Т е м у р

(сочқи сочади)

Бахтли бўлинг, қўша қаринглар.

Жуфти билан барқарордир Инсон боласи,
Сиз ҳам биздек увалию жували бўлинг.
Омин!

Ҳ а м м а

Омин!

Б и б и х о н и м

Конигилга йўл олғайдир келин-куёвлар,
Мунтазирдир Тўкал хоним, Боғи Дилкушо.

Д е в о н б е г и

Муборакбод этмоқ учун Ҳазратимизни
Яқин-йироқ ўлкалардан меҳмонлар келмиш.
Олампаноҳ, Шаҳри Кешдан— Ота макондан.
Қутлагали қариндошлар ташриф буюрмиш.

Олтин эгар-жабдуқли отни етаклаб, кешликлар яқин
келадилар.

Т е м у р

(улардан бирига)

Исминг недур?

Ш а р и ф

Исмим Шариф, тағойингиз Жонузоқ ўғли,
Сиз от сурган у чўлларда йилқи боқаман.
Бу арғумоқ тулпорингиз Кунўғлонга хеш.

Т е м у р

Кенг дунёнинг қадам етмас бир бурчагидан
Агар қўйиб юборсалар кўзимни боғлаб,
Ҳеч адашмай шаҳри Кешни топиб келардим.
У жойдадир ота-онам хоки поклари,
Мангу ором олар унда ўғлим Жаҳонгир.

Кечагина тавоф қилдим мозорларини.
Кешдан тортиб Занжир Сарой ҳудудларида
Энг беғубор йилларимни ўтказган эдим.
Жанг-жадалдан ҳориб-чарчаб қайтган маҳали
Тушларимга кирар ўша осуда дамлар.
Хотирлайман пойгалару кўпкариларни.
Менинг асл зуваламни пишитган у юрт,
Икки дунё қарздорман унинг қошида.
Кешдан келган меҳмонларга тўн кийдирилсин!

Д е в о н б е г и

Олампаноҳ, сарандиблик элчи мунтазир.

Сарандиб элчиси яқин келади.

Т е м у р

Сен кўзимга ғоят иссиқ кўринмоқдасан,
Исминг недур?

Б о р ч и қ

Исмим Борчиқ.

Т е м у р

(қаҳқаҳа уради)

Ўша Борчиқми?
Қабулимдан сени бир вақт ҳайдаган эдим,
Маъзур тутгин, ҳаёлимни банд этганди жанг.
Энди сенга, хуш келибсан, марҳабо дейман.

Б о р ч и қ

Аъзоҳазрат, шу бемаъни исмим туфайли
Дакки едим. Мени бу бор айбга буюрманг.
Сарандибдан ўрмон шоҳи— шерни келтирдим
Сизнинг қутлуғ тўйингизга тўёна бўлгай.

(Қафасда шерни келтирадилар)

Т е м у р

Бир оз нохуш ўрмон шоҳин қафасда кўрмоқ,
Сарандибнинг шоҳи лекин озод юрса бас.
Ва, албатта тўнга лойиқ ҳазрати Борчиқ.

Д е в о н б е г и

Ифранж юрти— Испаниё элчиси келмиш.

Т е м у р

Клавихо, бизнинг эски биродаримиз,
Айт-чи, ўғлим, қиролингнинг аҳволи нечук?
Унга жамъи эзгуликлар ёр бўлсин дейман.

К л а в и х о

Қиролим ҳам Сизга мудом соғлиқ тилайди,
Карвон билан етиб келгай унинг туҳфаси.

(Бир альбом узатади)

Аълоҳазрат, бул мураққа дафтарда эса
Испан юртин жилолари тасвир этилган,
Шаҳарлари, қасрлари, манзаралари...

Т е м у р

(мураққани варақларкан)

Фоят ноёб совғадир бу.
Сенга ташаккур!

(девонбегига)

Шоён ҳурмат кўргазингиз Клавихога,
Саруполар ҳады этинг шоҳона, олий.

Девонбеги

Тўйга ташриф буюрмишлар андижонийлар,
Бир минора ясамишлар момиқ пахтадан,
Тепасида қанот ёйиб турибди лайлак.

Андижонликлар кириб келадилар.

Темур

Фахр этурман мен халқимнинг санъати билан,
Унинг кўнгли худди ўша пахтасидек оқ.
Сийловларни аямангиз улардан асло!

Девонбеги

Ўрусия вакиллари навбат кутмоқда!

Ўрусия элчиси

Тўёнамиз қабул қилинг, ҳазрати Темур,
Олиб келдик олмос кўзли олтин қарчиғай
Ва силовсин мўйнасидан тикилган пўстин.

Темур

Ташаккурим айтадурман қарчиғай учун,
Дўст бўлғай у ғолиб Турон бургути билан.

(девонбегига)

Ўрисларнинг елкасига зарбоф тўн ташланг.

Девонбеги

Аълоҳазрат, етиб келди Чин элчилари.

Хитой элчиси

Салом бўлсин Сизга Осмон мамлакатидан.
Бизнинг улуғ подшоҳимиз — Чиннинг фағфури.
Сизга мактуб йўллаганди.

Т е м у р

(асабийлаша бошлайди)

Олдим.
Ўқидим.
Жавобини ўзим бориб айтурман унга.

Х и т о й э л ч и с и

Улуғ Амир,
Жавобингиз эшитдик, аммо
Совға билан келолмадик ҳузурингизга,
Чунки бизнинг фағфуримиз —
Чин ҳукмдори,
Сиздан ўлпон талаб қилиб юборган эди.

Т е м у р

Кимки келмиш бизни дилдан қутламоқ учун
Барчасига хуш келибсиз,
Марҳабо деймиз,
Аммо ўша қароримни эслатиб қўяй:
Мен ким Амир Темур,
Иродам шул: —
Қасамёдим шул.
Бўйсунмадим,
Бўйсунмасман босқинчиларга.
Жавобимда очиқ-ойдин айтган эдим-ку?!
Мен халқ билан подшоларни фарқлай оламан.
Менга совға-саломларнинг қиммати йўқдир.
Ҳой, сен элчи?!
Сен чинакам нодон экансан!

Э л ч и

Буюрилган юмушни мен адо қиламан.

Т е м у р

(ўзини аранг тутиб)

Эшит, элчи:
Ҳар не бало келар қўлимдан,
Фармонимни олтин ҳарф-ла ўйиб танингга
Жўнатишим мумкин эди, сабр этдим бироқ,
Сира душман эмасман мен сенинг халқингга.
Конфуцийни биласанми?

Э л ч и

(ҳайрат билан)

У — бизнинг пир-ку!

Т е м у р

Шундай зотни етиштирган сизнинг Чинлар-ку?
Ул зот айтмиш:
Оддийгина кийик боласин
Асраб қолган
Ноил эрур
Жаннат васлига!
Билдингми сен?!

Э л ч и

Бироқ, Амир,
Фағфуримга не деб айтайин?
Ўлпон беринг, ўз юртимга энди қайтайин.

Т е м у р

Халқимизда бир муқаддас одат бор, яъни
Ким бўлмасин — меҳмон келса озор берилмас.
Сиз яхшиси, Конирилга — базмга боринг.
Бироқ менинг рухсатимсиз, шу зумдан бошлаб
Самарқанддан бир қадам ҳам нари жилмайсиз.

Хитой элчилари узоқлашадилар.

Б и б и х о н и м

Қандай журъат этмиш Сизга Чин ҳукмдори,

Бу қадарли сурбетликни жаҳон кўрмаган.
Не ҳайратки, Аълоҳазрат, тоқат қилдингиз.

Д е в о н б е г и

Бамисоли тиги ўткир, кескир қиличга
Беш панжасин телбаларча урмоқчи улар.

Т е м у р

Фағфур биздан ҳатто ўлпон талаб қилмоқда,
Аён гапки, куни битмиш Чин ҳукмдорин.

Б и б и х о н и м

Олампаноҳ, наҳот яна бошланур уруш?!

Т е м у р

Иблисдан ҳам баттар ахир гап уқмас улар,
Истайдики, биз уларга қарам, қул бўлсак.
Истайдики, тобе бўлса аҳли мусулмон.
Менга фағфур мамлакатин тахти керакмас.
Лекин мазлум элатларни озод этурман.

Б и б и х о н и м

Одамзотга раҳм айлагил, ё Парвардигор,
Инсоф бергил султонларга, ҳукмдорларга.
Ҳазратимнинг от устида ўтмоқда умри.
Бир инсонга шунча юмуш, шунча ташвишми?
Ҳаловатни қачон кўргай менинг Амирим?
Аълоҳазрат, ёнингизда бўлгум мен энди.

Т е м у р

Сиз ҳозироқ Конигилга жўнанг, Малика,
Онагинам Некўзбегим мақомида Сиз
Келинлару куёвларга бош-қош бўлгайсиз.
Ортингиздан етиб боргум мен ҳам албатта.

Бибихоним ва бошқалар кетадилар.

Буқаламун, сен қайдасан?

Буқаламун дафъатан пайдо бўлади.

Б у қ а л а м у н

Лаббай, ҳазратим!

Т е м у р

Кўзларингни қисиб, энди Хитой бўлгайсан.
Етиб боргин Чин давлатин ҳудудига сен.
Минглаб оту тойчоқларни харид қилгину
Чегарага яқин жойда шайлаб, боқиб тур.
Лашкар билан жуда узоқ йўл босиб боргач,
Ҳориб-толган отларни биз алмаштиргаймиз.
Иншооллоҳ, тез орада чиқгум сафарга.

Б у қ а л а м у н

Аълоҳазрат, с-там асли от жаллоб ўтган,
Йилқи зотин мен танийман, йилқи ҳам мени.
У жойларда падаримнинг танишлари кўп,
Ишончингиз ўзи менга омад бағишлар.

Т е м у р

Балли, ўғлим, йўлинг қутлуғ, бехатар бўлсин.

Буқаламун кетади.

Эвоҳ, мени авлодларим ким деб эслашур?!
Урушқоқ бир жаҳонгирми ё ҳақ посбони?
Не бўлса ҳам яшадим мен чигал даврда,
Ўлдирмасанг ўлдирурлар, тинчингга қўймас.
Адолат деб умрим бўйи курашдим, бироқ
Афсуски, у бўлмас экан жангу жадалсиз,
Бир ёғини тикласанг гар дунё деворин,
Нураб кета бошлар экан иккинчи ёғи.
Асли нима етмайди бу ҳукмдорларга?
Унвонлари шоҳ бўлса ҳам, адоватга қул.
Тағин бир бор амин бўлдим, буткул жаҳонни

Бошқармоғи керак экан ягона бир зот.
Умр эса ўтаётир оққан дарёдек.
Ер юзини Чин хавфидан қутқазмоқ шартдир.
Ҳозир эса Кониғилга бормоқлик лозим,
Тўй ҳам мени шошилтирар, ўй ҳам қўймайди.

Парда

V САҲНА

Туркистонда Хожа Аҳмад Яссавий мақбараси. Тонг пайти.
Мақбара эшигидан Амир Темур ҳорғин ҳолда чиқиб
келади. Уни оппоқ соқолли, нуроний бир дарвиш қарши
олади.

Д а р в и ш

Ассалому алайкум!

Т е м у р

Ваалайкум ассалом!
Биздан олдин салом фарзин адо этдингиз,
Валлоҳ биздан улуғ эрур Сизнинг ёшингиз
Сиз кимдирсиз, субҳидамдек нуроний бобо?

Д а р в и ш

Мен бул жойга келиб-кедиб тургувчи дарвиш,
Сизни эса биз таниймиз.
Сиз — Амир Темур.
Аълоҳазрат, тунни яхши ўтказдингизми?

Т е м у р

Бобомизнинг пойларида бедор ўлтириб,
Руҳларига ором сўраб тиловат қилдим.

Д а р в и ш

Ғоят мақбул!
Шод бўлғувси руҳлари бешак,
Бизнинг улуғ Хоҷамизда каромат бисёр.

Т е м у р

Тонга яқин бир дақиқа кўзим илинмиш,
Ўшал онда Ҳазрат гўё намоён бўлди.

Д а р в и ш

Бир султонга меҳмон бўлса иккинчи султон,
Мезбон томон илтифотлар қилгай, шубҳасиз.

Т е м у р

Йўқ, илтифот қилмадилар, афсус, минг афсус,
Ҳолбуки, мен болаликдан ўсиб-улғайиб
Бир нафас ҳам ул Ҳазратга шак келтирмадим.
Бобаракот сулукига содиқлигимдан
Қурган эдим маҳобатли бул мақбарани.
Ёнларида тикдим, ана, чодиримни ҳам.

Темур мақбарага яқин жойдаги чодирини кўрсатади.

Атрофимда минглаб эмас, юз минглаб лашкар
Хожа Аҳмад Яссавийга талпинмоқдалар.

Д а р в и ш

Сиз қай томон отланмишсиз? Йўлингиз қаён?

Т е м у р

Ё, Аллоҳ деб қўшин тортдим Чин тарафларга.
Бул азиз зот руҳи мени қўлласа дердим.
Туни бўйи вужудимда сездим бир оғриқ,
Бунинг акси бўлмоқлиги керак эди-ку?!

Д а р в и ш

Сўнгги юз йил Туркистонда, Турон заминда
Бундай совуқ бўлмаган ҳеч,
Даҳшатли совуқ.
Бир нафас ҳам кўз очирмас изғирин, бўрон.
Кўзда ёш ҳам тўнғиб қолар соққадан чиқмай.

Илло, совуқ қолиб келмиш вужудингизда.
Аълоҳазрат, мен фақирни маъзур тутгайсиз,
Сафар қилмоқ шарт эдими шул қаҳратонда?

Т е м у р

Сиз билмайсиз, ғаниматдир ҳар бир фурсатим,
Лашкарларим эса обдан чиниққан, жасур.
Совуқни ҳам улар ёвдек енга олади.

Д а р в и ш

Модомики, танангизга кирмишдир оғриқ,
Саксовулнинг оловида тобланинг, Амир.

Т е м у р

Саркарданинг таҳликаси — ожизлик демак,
Мен лашкарга ибрат бўлиб турмоғим шартдир.
Хайр, дарвиш!

Д а р в и ш

Хайр, Амир!

Т е м у р

(Дарвишга қўл узатиб хайрлашаётганда бирдан нидо қилади.)

Ё, қудратингдан!

Д а р в и ш

Қўйворингиз қўлимни тез!

Т е м у р

Йўқ, қўйвормайман!
Сиз Хизрсиз.
Бесуяк-ку бош бармоғингиз.

Д а р в и ш

Қўйвор, Амир!

Т е м у р

Кўйвормайман!
Аллоҳга шукр.
Тагин Сизга дуч келибман эллик йил ўтгач.

Ҳ а з р а т и Х и з р

Ҳа, Хизрман.
Тилагингни эшитмоғим шарт.
Йигит чоғинг кўрингандим сенга илк дафъа.
Аммо энди нима етмас сенга, Жаҳонгир?
Яратганнинг иродаю инояти-ла,
Ер юзининг қоқ ярмини қўлга киритдинг:
Тожу тахтинг, хонадонинг, ҳадсиз мулкинг бор.

Т е м у р

Барчаси бор.

Ҳ а з р а т и Х и з р

Унда яна нима истайсан?
Фақатгина, Темур, мендан умр тилама.

Т е м у р

Яратганга шукр дейман барчаси учун
Қанча умр берган бўлса шунча яшарман.
Йиллар бўйи қийнаб келган саволларимни
Ечсам дейман суҳбат қуриб бир Инсон билан.

Ҳ а з р а т и Х и з р

Сен дунёнинг неча улуғ зотлари ила
Мулоқотда бўлдинг, ахир, шу етмадими?

Т е м у р

Қовоғимга қарашарди, афсуски, улар,
Дилларини очмадилар одамга ўхшаб.

Ҳ а з р а т и Х и з р

Унда кимни хоҳлайсан сен, сўйла-чи, Темур?

Т е м у р

Яссавийни кўрсатингиз, сўровим шулдир.

Ҳ а з р а т и Х и з р

Аллақачон кетган ул зот боқий дунёга,
Олам бўйлаб кезиб юрар руҳлари лекин.
Подшоҳларни худойимнинг сояси дерлар.
Соҳибқирон истагини рад этмоқ мушкул.
Сен тасаввур айла, Темур, шу сониядан
Яссавий — мен!
Мен — Яссавий!
Тайёрман, мана!

Т е м у р

Тинсиз жангу жадал билан ўтди ҳаётим
Балки қанча умрларга зомин бўлганман.
Охиратда этагимдан тутмасми улар?

Я с с а в и й

Аллоҳимнинг хоҳишига мувофиқ келса
Икки дунё савоб эрур ҳар қандайин иш.
Айт-чи Темур, сен бесабаб қон тўкканмисан?

Т е м у р

Адолат ва дини Ислоҳ ҳимояси деб
Ер юзини фатҳ айладим, тартиб ўрнатдим.

Я с с а в и й

Улуғ, эзгу ниятларнинг рўёби учун
Жангу жадал, қон тўкишлик шартмикан, Амир?
Энг аввало, ҳар бир банда нафсини тийсин,
Бу дунёнинг неъматлари алдамчи, рўё,
Охиратни ўйлаганлар комил бўлгайлар.

Тотлик-тотлиғ еганлар, турлик-турлик кийганлар.
Олтин тахтда ўтурғонлар туфроқаро ётмишлар.
Мулло муфти бўлғонлар, ёлғон даъво қилғонлар,
Оқни қаро қилғонлар, ул томуғга кирмишлар.

Т е м у р

Магар инсон ўз нафсини тия олмаса,
Уни мажбур қилмоқ лозим, чорадир бу ҳам.

Я с с а в и й

Ният қанча жозибали бўлса ҳам, Темур,
Қилич билан мурод ҳосил бўлмоғи гумон.
Сендан кейин билганини қилар одамзот.
Инсонларнинг шуурига мутгасил, тинсиз
Қаноат ва инсоф ҳиссин сингдирмоқ керак.
Ураберсанг ғаюр тортар ҳаттоки ит ҳам.

Т е м у р

Мен дунёда худди итдек талашиб ётган
Баднафс, юҳо кимсаларнинг оғзини ёпдим,
Ўзингиз-чи, ер тагига тириклай кириб,
Не каромат кўрсатдингиз?
Нима ўзгарди?

Я с с а в и й

Юзим ёруғ бордим тангри остонасига,
Мўминларга сабрим билан ибрат бўлолдим.
Ҳикматларим ўлмай яшар, инсофга чорлаб.
Ер остига қочиб кирдим нодонлардин,
Илким очиб дуо тилаб мардонлардин.
Ғариб жоним юз тасаддуқ донолардин,
Доно топмай ер остига кирдим мано.

Т е м у р

Ҳа, инсонлар ер юзида комил бўлолмас,
Ахир нурдан яралмаган инсон боласи.
Исботи бул:

Шайтон ҳануз ишсиз эмас-ку!
Кўча-кўйда тўп-тўп бўлиб зикр тушишдан
Бир манфаат чиқармикан?
Не дейсиз, Ҳазрат?

Я с с а в и й

Нега алла айтишади оналар мудом,
Нега Қуръон ўқилади қироат билан?
Улар таъсир этгай аввал Инсон қалбига,
Эзгуликка мойил қилар ёвузларни ҳам.

Ғарибларни кўрган ерда оғритмангиз,
Ғарибларга аччиғланиб сўз қотмангиз,
Заиф кўриб ғарибларга сўз қотмангиз,
Бу дунёда ғарибликдек бало бўлмас.

Т е м у р

Ҳазрат,
Сизнинг ҳикматларни дилимга жойлаб,
Куч билан мен гап уқтирдим инсониятга.
Мана, ҳозир Чин томонга лашкар тортганман,
Агар уни маҳв этмасам, мени маҳв этгай.

Я с с а в и й

Эвоҳ, яна нафс дунёда тантана қилмиш.
Нафснинг кучи ғолиб келмиш икки ёқда ҳам.
Шул сабабдан, тушингда мен намоён бўлдим
Рўйхуш бермай, безовтаю тунд қиёфада.
Во ажабо, иккимиз ҳам битта элданмиз,
Тилимиз бир, динимиз бир, иймонимиз бир.
Бир хил юмуш юкланмишдир иккимизга ҳам.

Т е м у р

Сиз ер ости, мен устида лашкар тузибмиз.

Я с с а в и й

Сен тиг билан, мен сўз билан бошқардик уни.
Бироқ сенинг йўруғингни ёқлай олмайман.

Воз кеч, Темур, бу хатарли Чин сафаридан,
Ёш бир жойга бориб қолгач, узлат афзалдир,
У дунёнинг сафарига тадорик лозим.
Бу дунёда югрук отға минғучилар,
Ҳарб кунда муборизлик қилғучилар,
Олмос-пўлад қилич-қурни чорғучилар.
Ажал келса бегу хонни қўймас эрмиш.

Т е м у р

Мен умримда ғайридинлар баробарида
Қонин тўқдим балки қанча мусулмоннинг ҳам.
Буни талаб этар эди ахир адолат.
Энди эса, тўкилган у қутлуғ қонларни
Мажусийлар қони билан ювмоқчиман мен.
Мен уларнинг зуғумини бир ёқли қилмай.
Бу дунёдан кетолмасман, қатъий аҳдим шу!

Я с с а в и й

Қайтгин, Амир!
Ҳар неки иш тақдирдан бўлгай.
Сени қисмат кутаётир, ўзингни урма.

Т е м у р

Қуллуқ, Ҳазрат!
Менга зафар тиланг, яхшиси,
Гадолик ҳам қисмат эрур, шоҳлик ҳам қисмат.

Я с с а в и й

Бошинг тошдан бўлсин, Амир!
Қул Хожа Аҳмад сўзлагани Ҳақнинг ёди,
Эшитмаган дўстларига қолсун панди,
Фурбатланиб ўз шаҳрига қайтиб ёнди,
Туркистонда мозор бўлиб қолдим мано.

Я с с а в и й ғойиб бўлади. Темур бетоб бир аҳволда
тепаликка — чодери томон кўтарила бошлайди.

Т е м у р

Ўнгимми бу ё иситма алангасими?
Аввал Дарвиш, кейин Хизр, сўнгра Яссавий...
Биз билмаган сир-саноат кўпдир оламда.
Гоҳи-гоҳи айтар эди раҳматлик отам,
Менинг фотиҳ бўлишимни тушда кўрганин.
Кўп ғалати суҳбат қурди анави зотлар,
Балки улар ростдан келди, балки хаёлдир...
Не бўлса ҳам Инсон зоти ёлғиз қолмасин,
Ҳеч бўлмаса гаплашсин у ўз-ўзи билан.

Темур оғир тин олади.

Вужудимда кучаймоқда тобора оғриқ,
Шууримни қоплаётир нохуш хаёлот.
Наҳот сўнгги сафарим бу! Сўнгги манзил бу?
Йўқ!
Вужуднинг найрангига қулоқ солмасман.
Менинг руҳим, метин қўрғон, асло қуламас.
Икки дафъа менга заҳар берган эдилар.
Неча бора кўкрагимга қадалди найза.
Бироқ ўлмай қолдим-ку мен,
Ўлмай қолдим-ку!
Магар ажал келганда ҳам, Самарқандимда
Болаларим қуршовида жон берсам дердим.
Мендан кейин салтанатнинг ҳоли не кечар!
Наҳот яна бошланади парокандалик?
Ҳар бир ишнинг оқибатин ўйламоқ даркор,
Фарзандларнинг уқувига кўзим етарми?
Барлос қони жўшармикан томирларида?!
Жаҳонгирнинг ўғли Мирзо Пирмуҳаммад-чи?
Бул набирам айни пайтда она томондан
Олтин Ўрда тахтига ҳам ворис бўлолгай.
Балки унга топширурман валиаҳдликни.
Эҳ-ҳе, ҳали қанча гап у кунларгача.

Темур ўз чодири олдида чиқиб боради.
Уни амирлар, саркардалар ва бошқалар
қарши оладилар.

Сибириё совуғидан баттар бу совуқ,
Лашкаримнинг ҳоли нечук?
Тетикми руҳи?

Б а р л о с б а ҳ о д и р

Олампаноҳ, хуш кўрасиз рост гапни доим,
Ланжлик бордир аскарларнинг кайфиятида.
Қаҳратон қиш таъсиридан албатта, бу ҳол.

Т е м у р

Сартарошни чорланг буён!
Ялангтепада
Лашкарларим кўз ўнгида соч олдираман.
Токи ҳамма амин бўлсин:
Совуқ писандмас
Темурга ҳам, унинг ёвқур қўшинига ҳам!
Биз галаба нашъасини сурганмиз ҳатто
Изиллаган Ўрусия ўрмонларида.

Сартарош келади. Темур сартарошга

Ҳа, биродар, юрибсанми соғу саломат,
Сен билан биз кезиб чиқдик ярим дунёни.
Тошдан бўлган бу каллага назар ташла-чи.
Битта-ярим тола борми эрмагинг учун.

(Сартарош ишга киришади)

С а р т а р о ш

Олампаноҳ, навқиронсиз, сочингиз ҳамон
Ўспириннинг сочи каби қоп-қора, қуюқ.

Т е м у р

Куллуқ сенга, кўнгул учун айтган гапингга,
Ушбу бошдан ўсиб чиққан қора савдони
Ёлғиз ўзинг даф этгансан қиртишлаб, юлиб.
Сени кўрсам, гоҳо-гоҳо ўйлаб дейманки,

Сартарошга ўхшаб кетар шоҳлар ҳам асли.
Улар фақат қиртишлайди думалоқ ерни.

С а р т а р о ш

Аълоҳазрат, Сиз ортиқча мўйларин қириб
Гўзал ҳусн бахш этдингиз ер деган бошга.

Т е м у р

Иккиси ҳам ташвишлардан холи бўлолмас.
Ҳа, шоҳларга суянгайдир юртда фуқаро,
Аммо кимга суянсинлар шоҳларнинг ўзи?
Магар ношуд фарзандини эплай олмаса
Подшоҳ кимга дардин айтиб, кимга арз қилсин?!
Ногаҳонда ноҳақ ҳукм чиқариб қўйса,
Эл олдида у ўзини дорга тортсинми?!
Унинг ўзи танлаб олган маслаҳатгўйлар
Магар нобоп чиқиб қолса, кимни айбласин?!
Товонига кирса агар чақиртиканак
Алаmidан экин зорни пайҳон қилсинми?!
Сиз тунлари ухлагайсиз оёқ узатиб,
Шоҳни эса тергаб чиқар уйғоқ виждони.
Ҳой, сартарош, имиллама, битказ ишингни,
Ногаҳоний оғриқ кирди бошимга шу кез.

С а р т а р о ш

Қаҳратонда соч олдирманг демоқчи эдим,
Бироқ Сизнинг раъйингизни ким ҳам қайтарур.
Ишим битди!

Т е м у р

Битган каби менинг ҳам ишим...

(ясовулга)

Чодиридан чақирингиз Бибихонимни,
Пирмуҳаммад ва Улуғбек бирга келишсин.

(амирлару саркардаларга)

Менинг содиқ амирларим, саркардаларим,
Гапларимга қулоқ тутинг, ваҳима қилманг,
Умидворман, якдил бўлиб, мендан кейин ҳам
Салтанатга садоқатни сақлаб қолгайсиз.

А м и р л а р , с а р к а р д а л а р

Олампаноҳ, салтанатнинг Сиз-ку таянчи,
Сизга боқий умр тилаб, камарбастамиз.

Т е м у р

Ана, икки Мирзо билан келди Малика
Бамисоли қўш юлдузни етаклаган ой.

Бибихоним, Мирзо Улуғбек, Мирзо Пирмуҳам-
мад таъзим ила яқин келадилар.

Б и б и х о н и м

Аълоҳазрат, йўқламишсиз...

Т е м у р

Безовта қилдим,
Безовталик таъқиб этар зеро бизни ҳам.

Б и б и х о н и м

У қандайин безовталик?
Боиси нима?
Аълоҳазрат, юзингизда нечун ҳорғинлик?

Т е м у р

Юрагимда томчи-томчи гаплар йиғилмиш,
Мен уларни тўкай дерман Сизга, Сизларга.
Сен ёнимга яқинроқ кел, Мирзо Улуғбек.

М и р з о У л у г б е к

Аълоҳазрат!..

Т е м у р

Ҳазрат эмас,
Бобо дегил,
Бобожоним де.
Сени тийрак набирам деб суюб юраман.
Иштиёқинг бисёр эмиш илму урфонга.
Юлдузларнинг тилини ҳам уқар эмишсан.
Орзу этгум, пайти келиб, менинг наслимдан
Зора осмон илмининг ҳам сардори чиқса.
Юлдузларинг яхши гаплар айтсин, илоҳи,
Улар сенга эзгуликдан берсин дарақлар.
Ўша кезлар бобожонинг юлдузини ҳам
Назарингдан қочирмагин, Мирзо Улуғбек.
Мен-чи осмон пештоқидан абадий бедор
Фахр билан кузатурман ҳар бирингизни.

Б и б и х о н и м

Аълоҳазрат, бундай ғамгин ўғитлар нечун,
Гапларингиз юрагимни тилкаламоқда.

Т е м у р

Ҳеч бир банда бу дунёда мангу қололмас,
Туғилмоқлик бор экан-ки, ўлмоқ ҳам бор гап.
Фоний дунё Искандарга вафо қилдими?
Ёки вафо қилганмиди Чингизхонга у?
Вужудимни мудҳиш оғриқ тамом чулғади.
Бориб етди у миямнинг тубига қадар.
Фоят аниқ кўринмоқда умрнинг шоми.

Б и б и х о н и м

(амирларга)

Табибларни чақиринг тез!

Т е м у р

Шошманг, Бибижон,
Улгурамиз табибларнинг шифоларига.
Ахир мен ҳам шошмоқдаман, улгурай мен ҳам
Дилимдаги гапларимни айтиб қолишга.

Б и б и х о н и м

Аълоҳазрат, бундай деманг.

Мирзо Улуғбек, Мирзо Пирмуҳаммад

Бобо, бобожон!

А м и р л а р , с а р к а р д а л а р

Олампаҳо, Аллоҳ ўзи Сизни асрасин,
Толемиз офтобисиз, сўнмассиз асло!

Т е м у р

Баландпарвоз хитобларнинг мавруди эмас,
Болаларим, ҳушёр бўлиб тинглангиз мени.
Руҳим қуши учишга шай, англаб турибман,
Фойдаси йўқ, обидийда қилманг бекорга.

(Бибихоним унсиз йиғлай бошлайди.)

Ҳаётимнинг чароғбони, азиз маликам,
Биби, Сиздан минг розиман, йиғламанг ортиқ,
Мендан сўнг ҳам ўктам бўлиб оналик қилинг
Салтанатга,
Фарзандларга,
Набираларга...
Гарчи қолиб кетаётир қанча ниятим,
Мен суронли ҳаётимдан розиман, рози...
Буюк давлат барпо этдим,
Тангрига шукр,

Қўриқлангиз, уни Сизга қолдирмоқдаман.
Золимларнинг тааррузли қўлларини мен
Мазлумларнинг этагидан юлиб ташладим.
Маслак ила тариқатни ҳимоя айлаб,
Монеъ бўлдим имонсизлик, зўравонликка.
Сиз миллатнинг дардларига дармон бўлингиз.
Йўқсулларни асло бойлар зулмига берманг.
Орангизга сира-сира тушмасин нифоқ,
Умр бўйи ҳазар қилинг мунофиқлардан,
Болаларим, хоинлардан бўлинг эҳтиёт,
Инсон зоти кўп нарсага чидайди, аммо
Гар адолат поймол бўлса — тоқат қилолмас.
Адолат ва озодликни муқаддас билинг.
Йўлдошингиз бўлсин доим ақлу тажриба,
Ҳар кимларнинг қутқусига дафъатан учманг.
Агар менинг гапларимга содиқ қолсангиз
Иншооллоҳ, бошингизга тош тушмагайдир.
Пирмуҳаммад Жаҳонгирни шу кундан бошлаб
Тожу тахтим вориси, деб эълон қиламан.
Ушбу кундан эътиборан Самарқанд тахти
Унинг амру фармонида, ҳукмида бўлғай.
Сизлар унга мадад бўлинг,
Қўллаб-қўлтиқланг,
Токи олам бузилмасин, тўзмасин дунё.
Энди эса менинг содиқ қўмондонларим,
Ёш амирга итоатнинг оминин айтинг!

А м и р л а р , қ ў м о н д о н л а р

(йиғлашиб)

Соҳибқирон фармонига итоат айлаб,
Йиғлай-йиғлай омин, деймиз, Илоҳи Омин.

Т е м у р

Жангу жадал орасида фурсат топган чоқ
Битик қилдим қоидаю амалларимни.
Мен уларни атаганман Тузукот дея.
Умидворман, келажакда бу тузуқларим
Асқотгайдир салтанату авлодларимга.

Темур қўйнидан Тузукот китобини чиқариб,
Мирзо Пирмуҳаммадга узатади.

Тожу тахтни мендек узоқ сақлай десангиз,
Қиличингиз ўйлаб чекинг, бўлинг ҳамжиҳат.
Шунқорларим, адолатни дастур қилингиз,
Энг аввало, Ватан ила Миллатни асранг.

Қ о с и м б е к

(ўкраб йиғлаганча)

Ташлаб кетманг, Олампаноҳ, ташлаб кетмангиз.

Т е м у р

Сен, Қосимбек, нега бундай ўкраб йиғлайсан,
Ангорада айтганимнинг устидан чиқиб
Мен набирам Зубайдани бердим-ку сенга.

Б а р л о с б а ҳ о д и р

Олампаноҳ, мунтазирдир Сизга табиблар.

Т е м у р

Энди кечдир.
Мен чодирга кириб кетаман.
Ундан қачон қайтиб чиққум?
Билмасман ўзим...

Б и б и х о н и м

(фарёд солиб)

Олампаноҳ, ёнингизда бўлай то абад!

Темур, унинг изидан Бибихоним
чодирга кириб кетадилар.

Б а р л о с б а ҳ о д и р

Кўзимиздан ниҳон бўлди улуғ бир ҳаёт,
Унинг ёниқ нури эса ўчмагай асло.

Темур учун,
Миллат учун,
Ўур Ватан учун,
Баҳодирлар,
Ўамдаст бўлиб,
Қалқинг оёққа!

Т а м о м